Poštarina plaćena u gotovu

KNJIGA XLVIII

NASTAVNI VJESNIK

1939-1940

3

STUDENI-PROSINAC

IZDAJE
DRUŠTVO HRVATSKIH SREDNJOŠKOLSKIH PROFESORA
ZAGREB

18715

Nastavni Vjesnik

pedagoški i stručni časopis hrvatskih profesora P. M. H.
Godište XLVIII broj 2. rujan-listopad

Izlazi dvomjesečno jedan svezak. Pretplata iznosi godišnje Din. 60.—, polugodišnje Din. 30.—. Pojedini svezak stoji Din. 10.—. Čekovni račun Poštanske štedionice broj 31.270.

Narudžbe, pretplata, reklamacije i oglasi neka se šalju na UPRAVU: ZAGREB, ILIRSKI TRG 5a. (prof. Đ. Arhanić).

Rukopisi i dopisi neka se šalju na UREDNIŠTVO: ZAGREB, GRIČ 3. (prof. K. Kempni).

SADRŽAJ 3. SVESKA:

Članci i rasprave: Štefanić Vjekoslav: »Ilirski kolegij u Fermu«. — Moscatello Petar: Glasoviti dubrovački humanisti, 6. — Klaić Adolf: Bronisław Grabowski i Hrvati (II. dio), 13.

Književni prikazi: B.: »Seksualni problemi« (prijevod dr. Kr. Spalatina), 45.

Vijesti: Glav. god. skupština Društva hrv. srednjošk. profesora, 51.

Školstvo u inozemstvu: V. Š.: Nova reforma školstva u Italiji, 60.

Razno: Bujas Ramiro: Za reformu profesorskih ispita, 64. — Ladika Ivo: Nastava pedagogije u žen. struč. učit. školama, 71. Metzger Božo: Teorija i praksa u nastavnim programima, 73.

„Ilirski kolegij u Fermu"

Briga što ju je katolička crkva stala posvećivati odgoju svećeničkog pomlatka poslije tridentskoga koncila, protegnula se i na Slavene po Balkanskom Poluotoku, koji su bili najvećim dijelom pod Turcima. Stoga je taj posao i imao misionarski karakter. Po Balkanu nije bilo moguće osnivati katolička sjemeništa u pravome smislu; ta čak je i po dalmatinskim gradovima jedva uspjelo osnovati skromnija i nesigurna sjemeništa za domaće potrebe, i to relativno kasno (u Splitu g. 1581., u Hvaru g. 1654., u Zadru 1656.). Stoga je katolička crkva nastojala da za balkanske katolike osnuje sjemenište izvan dosega turske sile. Toj su potrebi samo djelomice zadovoljavali „Ilirski" kolegij u Loretu, Hrvatski kolegij u Bologni, kolegij „Germanico-Hungaricum" u Rimu i Propagandin „Collegium Urbanum" također u Rimu, a ponešto i drugi kolegiji po Italiji. No svi su ti kolegiji bili širega obujma, te nisu odgovarali posebnim potrebama katolika rasijanih po Balkanu. U tu svrhu nije odgovarao ni grčki kolegij u Rimu, jer je bio namijenjen istočnom obredu. Još za pape Grgura XIII. propala je osnova da se takav kolegij otvori u Dubrovniku, a isto tako nije došlo ni do otvaranja takvoga zavoda u Lecce u južnoj Italiji, što ga je isti papa bio namijenio Srbima i Albancima. Pitanje je dakle ostalo otvoreno, i nije bilo riješeno ni kad je kongregacija de Propaganda fide osnovala svoj misionarski zavod Collegium Urbanum u Rimu (g. 1626.). Stoga se ista kongregacija napokon odlučila da otvori takav specijalan zavod za balkanske katolike (ne unijate), što je ostvarila god. 1663. osnivanjem kolegija u Fermu (oko 50 km. južno od Ancone).

O svima tim kolegijima po Italiji, u kojima su se školovali naši ljudi, mi relativno malo znamo, iako bi za našu kulturnu povijest bilo dragocjeno znati, kako i tko se u njima školovao. Za loretski kolegij čujem, da jedan naš čovjek spre-

ma o njemu posebnu monografiju, a naročito bi nam takva monografija bila potrebna o Urbanovu kolegiju, u kojem se učio i naš crkvenoslavenski jezik i u kojem su bili nastavnici i naši ljudi kao Ivan Paštrić, Vinko Radinković i Matej Sović. Podatke o hrvatskom kolegiju u Bologni sabrao je Vj. Klaić u Vjesniku zem. arkiva XIV. i Đ. Körbler u Jutarnjem listu 1927. br. 35. Spomenuti kolegij u Fermu, koji je našoj javnosti bio dosad gotovo posve nepoznat, dobio je nedavno svoju kratku monografiju, i to iz pera jednoga rimskog monsignora, Vittorija Bartoccettija. On je radnju napisao na osnovi originalnog materijala o zavodu, što ga je našao u Propagandinu arhivu u Rimu, a objavio ju je u periodiku *Studia Picena* vol. XI. (1935) pod naslovom: *„Il Collegio Illirico di San Pietro e Paolo di Fermo (1663.—1746.)"*. Kako je ta edicija našoj javnosti nepristupačna, ja ću ovdje iznijeti ukratko njezin sadržaj.

Kongregacija Propagande je odavna tražila kako da osnuje sjemenište, u kojem bi se odgajali svećenički kandidati iz „Albanije, Dalmacije, Srbije, Maćedonije, Bosne, Bugarske i t. d.", da se nadoknadi gubitak, što ga danomice ima crkva u tim krajevima uslijed nestašice svećenstva. Kongregacija je željela, da to bude u Dubrovniku, ali poradi nekih poteškoća, što su iskrsle s mletačkom republikom, izabran je grad Fermo u papinskoj državi. Bilo je zamišljeno, da se isprva primi samo desetak kandidata, a s vremenom da se kapacitet zavoda poveća do sedamdeset, ali do toga nije nikada došlo, nego je zavod do kraja ostao u skromnim granicama i s obzirom na broj kandidata i s obzirom na odgojna sredstva.

Provedba i vodstvo čitave stvari bili su povjereni kardinalu Karlu Gualtieru. On je u Fermu iznajmio i adaptirao jednu kuću kraj crkve sv. Duha i samostana oratorijanaca, da bi crkva mogla poslužiti i kolegiju, tako da su prvi pitomci mogli da uđu dne 20. svibnja 1663. Uprava je bila povjerena svjetovnom svećenstvu, a ne isusovcima, da se ne pravi duplikat loretskog kolegija. Namjera je kongregacije bila, da bi kolegij i po studiju i po životu, nošnji, hrani i disciplini bio skroman, da se kandidati ne razmaze i da ne dobiju školovanje poput talijanskih klerika, da im nebi to bila napast i prilika da ostanu u Italiji, nego da se vrate svojim kućama i ondje vrše potrebnu svećeničku službu.

Prvim je rektorom bio postavljen don Girolamo Evangelisti, koji je ujedno imao da predaje moralku. Uza nj je bio učitelj gramatike (t. j. latinskoga), don Domenico Tranquilli, i jedan disciplinski prefekt, don Andrea Farchia. Personal su još sačinjavali jedan sluga i jedan kuhar. Sve ih je plaćala kongregacija, kao što je ona plaćala i najamninu za kuću i trošak za prehranu i odijevanje kandidata. Školovanje je dakle bilo besplatno. A računalo se poprečno sa oko 30 škuda godišnjeg troška za svakog kandidata.

Pitomci su bili primani po preporuci peraštanskoga opata (kojemu je bila povjerena briga „reklutiranja"), ali i po preporuci ordinarija ili same kongregacije. Prvi su ušli u zavod dva Albanca, od kojih jedan Nikola Vladanji, kasniji biskup u Lješu. Pomalo su dolazili i drugi, ali broj je njihov ostao uvijek između 10 i 15 kandidata. Oblačili su ih u priproste haljine: gornja im je mantija bila od prostog asiškog sukna riđe boje, a donja od poluvunenog platna, što se izrađivalo u Fermu. Spavali su u zajedničkoj sobi, a posebna soba je bila za učenje, gdje je svaki imao svoje mjesto. Uvid u njihov dnevni život pruža nam sam kardinal Gualtieri u jednom izvještaju Propagandi god. 1670., pa ćemo ga doslovno citirati.

„Uče izjutra dva sata i po, dva sata poslije podne i dva i po sata naveče. Učenje latinskoga jezika sastoji se od učenja pravila i od učenja naizust. Vrednijima tumači se evanđelje i katekizam. Inače se latinski uči na kršćanskom nauku, koji svi izvrsno poznaju, i nešto na katekizmu[1], a usto bivaju poučavani i u principima morala. Knjige što im se daju čitati sve su duhovne. U vladanju su nevini, ispovijedaju se i pričešćuju svake nedjelje i blagdana, a njihov ispovjednik me uvjerava, da su vrlo dobra i čista života. Tomu je uzrok, što su strogo odijeljeni od vanjskoga svijeta. Na blagdane polaze u katedralu na crkvene funkcije. Osim tridentskog katekizma, uče Toleda, Bonacinu, rubrike misala i vježbaju se u propovijedanju u prisutnosti drugova i otaca oratorijanaca. Svakog jutra, čim se ustanu, mole pola sata, i to djelomice glasno, a djelolice razmišljaju. Poslije mise i pred ručkom govore oficij Majke Božje. Naveče poslije odmora, a prije spavanja, drže pola

1) Dakle ne uče latinske klasike.

sata molitve i ispit savjesti. Kod stola se uvijek čitaju duhovne knjige. Za odmora igraju se na kugle ili pločice, odnosno razgovaraju o pitanjima morala. Uz njih su uvijek učitelj ili prefekt". Dalje kardinal hvali njihov dobar uspjeh, premda su imali da svladaju i talijanski jezik.

Još potanji opis zavodskoga života daje isti kardinal Gualtieri g. 1671., kad je svim zanosom branio svoj kolegij od optužaba skadarskog biskupa, koji je kongregaciji izvijestio, da je mjesto nezdravo, da je slaba hrana, da zavod nema nikakva moralna uspjeha i t. d. Iz kardinalove obrane vide se mnoge zanimive pojedinosti, koje ovdje izostavljamo, ali da je nešto od iznesenih optužaba odgovaralo i istini, dokazuju činjenice, da je 10% pitomaca umiralo, većinom od tuberkuloze, a drugih 10% je ili pobjeglo ili bilo isključeno iz zavoda. Negativnu sliku o zavodu daje i biskup barski g. 1675. On veli, da se klerici iz Ferma vraćaju bez znanja i discipline.

Čini se, da se stanje popravilo poslije g. 1704., kad je za rektora postavljen vrijedan i učen svećenik, doktor obaju prava, Tiberio Paccalorzi, koji je na tom mjestu ostao sve do konca kolegija (1746.), tako da je cijeli svoj život posvetio zavodu i bio gojencima i otac i majka. Tada je i sama škola bila usavršena i proširena na redovne tečajeve moralke, dogmatike, sv. Pisma i kontroversija, tako da su tu školu polazila i neka plemićka djeca iz Ferma.

Međutim je zavod nenadano ukinut g. 1746., jer su oratorijanci za sebe kupili zgradu, koja je bila iznajmljena zavodu. Htjelo se iznajmiti ili kupiti drugu zgradu, ali iz ekonomskih razloga kongregacija Propagande smatrala je, da će biti bolje zavod prenijeti u Rim, združivši ga s Propagandinim kolegijem (Urbanum). Tako se i zbilo. Dne 23. veljače 1746. otputovali su pitomci, njih 10 na broju, u Rim i smješteni u Propagandin kolegij. Rektor Paccalorzi je neko vrijeme ostao u Fermu, da likvidira račune, a onda se povukao u mir.

Od Paccalorzija jamačno potječe jedan popis svih fermanskih pitomaca s kratkim podacima o svakomu, i Bartoccetti ga je priložio svojoj radnji. Iz toga interesantnog popisa, u kojelu ima oko 200 imena, vidimo šarenu sliku kandidata s obzirom na njihovu domovinu. Iako se kolegij zvao „ilirskim", u njem je relativno najveći broj kandidata bio iz Albanije — 67. Slijedi Dalmacija sa 44 (uglavnom iz splitske i makarske biskupije) i barska biskupija sa 16 kandidata. Relativno manji broj bio je iz unutarnjih krajeva, i to iz Srbije (uglavnom skopljanska biskupija) 15, iz Bugarske 9, iz Bosne 4, iz Hercegovine (trebinjska biskupija) 8, iz srijemske biskupije 3, a iz Zagreba 1. Osim tih južnoslavenskih pitomaca, bilo je primljeno i 7 Grka, 2 Rusa, 2 iz Moldavije, 2 iz Vlaške, čak 1 iz Švicarske i 1 iz Alžira.

Ovaj zavod imao je dakle zadaću da namakne najnužnije svećenstvo za balkanske katolike, koji su bili pod turskom vlašću ili na pograničnom zemljištu. Stoga je g. 1674. bio na kandidate ovog kolegija protegnut privilegij, što ga je uživao i kolegij Propagande u Rimu, da mogu biti ređeni „ad titulum missionis" bez svjedočanstva svojih biskupa. Odlazeći na koncu studija svojim kućama, pitomci su dobivali najnužniju opremu i knjige. Za jednoga pitomca (Iliju Boškovića) zabilježeno je g. 1677. izričito, da je dobio ove knjige, što su bile poslane iz Rima: *„Un messaletto piccolo. Un rituale. Un breviario. Un concilio* (jamačno dekrete tridentskog koncila). *Un catechismo,* (možda rimski). *Una Biblia in X tomi."* To su jamačno bile sve latinske odnosno talijanske knjige, jer su se ovi klerici i redili za latinski obred i jezik. Nema traga, da bi učili crkvenoslavenski jezik.

Iako se čini, da je efekat ovog kolegija za balkanske katolike, napose Slavene, bio neznatan, ipak moramo podvući činjenicu, da je kroza nj prošlo u 83 godine oko 200 kandidata, od kojih su šestnaestorica postali biskupima po raznim balkanskim biskupijama: sedmorica u Albaniji (N. Vladagni, M. Gigni, G. Teodori, A. Babi, P. Scura, G. Galata, B. Lindi) dva u Sofiji (P. Josić i M. Andraši), dva u Skoplju (Ivan Nikolović i Mih. Summa), dva u Baru (Marko Giorga i Matej Stukanović), dva u Ninu (Bernard Dominik Leone i Toma Nekić), a jedan u Splitu (Antun Kačić). Od ovih su neki sedam do osam godina proveli u Fermu.

Bio bi poseban posao istražiti, tko je od svih kandidata i koliko pridonio što kulturi svoga naroda. Spomenuti popis navodi kod više imena, da je postao vrijedan i obrazovan, a kod Vida Ivana Ranovića iz Srijema veli se, da je ušao u zavod 17. prosinca 1675., a 22. listopada 1681. da je prešao na Urbanov

kolegij u Rimu *„a studiare scienze speculative per essere riuscito ottimo grammatico compositore in prosa e in verso. E' curato presso a Venezia.*

V. Štefanić, Zagreb.

Glasoviti dubrovački humanisti

RAJMUND KUNIĆ I BERNARD ZAMANJA

Dum aliena extollimus, nostrorum sumus.

Hrvatska Atena nije se proslavila samo na polju narodne književnosti obogativši je djelima neprolazne vrijednosti, već je i na ostalim poljima dala svjetskoj knjizi lijep broj učenjaka i književnika, koji su slavu svog rodnog grada pronijeli širom svijeta. Ruđer Bošković i Stajić stekli su svojim radom toliko priznanje, da im je u Londonu postavljeno poprsje (god. 1794.) među kipovima slavnih Engleza.

Naš slavni zemljak Nikola Tommaseo (1802.—1874.) dao nam je u svom djelu „Dizionario d' Estetica" (2 sveska) dragocjene podatke o slavnim ljudima našim i stranim, zasvjedočivši time svoju žarku ljubav prema rođenoj grudi, koju je svakom zgodom isticao. Što nije ispravno shvatio narodni pokret u Dalmaciji u prošlom vijeku, možda je najviše kriva tuđa propaganda, koja je taj pokret sa sumnjom i strahom pratila, a donekle i njegovi konservativni nazori.

U spomenutom djelu dao nam je crtice iz života dvojice vodećih humanista XVIII. vijeka, Rajmunda Kunića i Bernarda Zamanje, Dubrovčana.

Ova dva Isusovca stekla su velik glas i priznanje u tuđem svijetu kao latinski pjesnici i nastavnici u Rimu i različnim gradovima Italije, no najveća je njihova zasluga što su čitavog Homera preveli na latinski jezik, što su mnogi strani književnici kušali bez uspjeha.

Rajmund Kunić rodio se u Dubrovniku god. 1719. od oca pučanina, koji je trgovao po Turskoj carevini. Otac je Kunićev rano umro, te je njegova kreposna žena posvetila svu svoju brigu što boljem odgoju djece. Kunić je kao dijete primljen u dubrovačku gimnaziju Isusovaca, koji su u darovitom dječaku

zapazili naročiti talenat za jezike i rano ga poslali u Rim, da nastavi nauke na čuvenom isusovačkom zavodu »*Collegium Romanum*«. Ovaj su zavod osnovali Isusovci g. 1583. (na današnjoj *„Piazza del Collegio Romano")* i uredili ga kao glavno sjedište isusovačke nauke. Ostao je u njihovim rukama do g. 1870., kad ga je ondašnja talijanska vlada pretvorila u gimnaziju, predhistorijski muzej *(„Museo Kircheriano")* i narodnu biblioteku.

Kunić je u Rimu marljivo nastavio učenje latinskog i grčkog jezika, a s velikim je zanimanjem slušao i predavanja iz matematike slavnog Ruđera Boškovića. Fiziku mu je predavao neki Dubrovčanin, koji je bio poznat kao protivnik Galilejeve nauke. Svršivši nauke predavao je latinski i grčki jezik te retoriku po različnim gradovima papinske države i u Rimu. Prigodom ustoličenja pape Klementa XII. držao je Kunić latinski govor. Rano je počeo prevoditi Teokrita, ali iz prirođene skromnosti nije izdao te prijevode. Preveo je i Kalimahovu elegiju „Kupanje Paladino" (Lutrá Palládos). Kad je ukinuta Družba Isusova god. 1773., živio je samostalno u Rimu kao svjetovni svećenik te je predavao na spomenutom Collegium Romanum. Kunić je stekao mnogobrojne veze s učenim društvima, a najviše je zalazio u društvo, koje se okupljalo oko učene žene i njegovateljice klasične književnosti Marije Pizzetti. Kunić je u tom društvu bio vrlo cijenjen, a Donna Maria je navaljivala na njega, da joj češće spjeva po koji epigram, u kojima je naziva »Lyde«. Osim ovog društva bio je član drugog društva, koje se okupljalo u kući kneza Baltasara Odescalchia. Da je i tu Kunić bio vrlo ugledna ličnost i da ga je Odescalchi vrlo cijenio, vidimo po tomu, što mu je dao poticaj, da prevede Homerovu Ilijadu na latinski jezik. Da je princ Odescalchi bio velikodušni mecena književnika, vidimo iz elegije spjevane na početku Kunićeve latinske Ilijade i posvećene princu pod naslovom:

AD
BALTHASSAREM ODESCALCHIUM
LIVII II. BRACHIANI
DUCIS FILIUM
ILIADIS LATINO CARMINE VERTENDAE
AUCTOREM ATQUE AUSPICEM
RAYMUNDI CUNICHII
ELEGIA

U bilješci k ovoj elegiji veli Kunić, kako se književnici — i to malen broj njih! — sastaju kod Odescalchia i čitaju svoja djela: . . . »ejus in aedibus, longe a populari strepitu atque ab omni ambitione, sua interdum carmina recitant, *exigui numero, sed bello vivida virtus*. Hunc ego in coetum cooptatus, atque Iliadem vertere jussus, haec scribo: Me operis magnitudine perterrefieri, sed tamen Vergilianis opibus confisum de eo aliqua cum laude conficiendo nequaquam desperare".

Kunić je izveo svoje djelo na potpuno zadovoljstvo princa Odescalchia, koji je snosio sve troškove oko izdavanja i poklonio prevodiocu gotovo sve egzemplare. Latinska Ilijada Kunićeva izdana je u Rimu g. 1776. pod naslovom:

HOMERI ILIAS
LATINIS VERSIBUS EXPRESSA
A RAYMUNDO CUNICHIO
RAGUSINO
PROFESSORE ELOQUENTIAE ET LINGUAE GRAECAE
IN COLLEGIO ROMANO
AD AMPLISSIMUM VIRUM
BALTHASSAREM ODESCALCHIUM
ROMAE MDCCLXXVI

Kunić je u svojoj Ilijadi napisao odulji latinski predgovor, posvećen svom meceni Odescalchiu, u kojem raspravlja o metodi prevođenja sa grčkog na latinski jezik i o nekim dotadanjim pokusima prevođenja Homera na latinski. On daje vrlo nepovoljan sud o latinskom prijevodu Ilijade Samuela Clarkea (Amsterdam 1743.) koji je ispao kao obična ropska versifikacija bez ikakve pjesničke odlike, te je poredi sa sačuvanim odlomkom Ciceronova prijevoda Homerove II. II. 298 ss. Odlomak je sačuvan u Cic. De divinat. II.

Neće biti bez interesa, da spomenemo nešto o prijašnjim pokusima prevoda Homerovih pjesama, da se tim većma uvaži Kunićeva zasluga. Poslije nezgrapnog prevoda Odiseje od Liv. Andronika, koji nije mogao zadovoljiti ukus kasnijih generacija, pokušalo je više rimskih pjesnka taj težak posao, među njima i Ciceron, dakako sa više ambicije nego uspjeha. U carsko doba preveo je Ilijadu i Odiseju Attius Labeo. Njegov je prijevod ispao smiješan, jer je prevodio riječ po riječ, ne mareći za smisao, a još manje za pjesničku formu. I u doba humanizma bilo je više sličnih pokušaja; papa Nikola V. ponudio je upravo kraljevsku nagradu književniku Francescu Filelfu (1398.—1481.) za prijevod Homerovih epa. Ta nagrada se sastojala od jedne lijepe kuće u Rimu, imanja u rimskom polju te 10.000 zlatnih dukata. Filelfo je bio gramziv za novcem i ucjenjivač te je radosno prihvatio papinu ponudu i on bi bio izvršio obećanje, da nije nenadna papina smrt prekinula njegov rad. Lorenzo Medici obećao je također veliku nagradu humanisti Angelu Polizianu (1454.—1494.) za prijevod Homera. I njega je smrt prekinula u radu nakon dovršenog šestog pjevanja Ilijade. Francesco Floridi dovršio je 8 pjevanja Odiseje i poslao ih francuskom kralju Franji I., koji je pjesnika sokolio na dalji rad obećavajući mu bogatu nagradu za rad. Smrt obojice prekinula je i taj pokušaj.

Čitavu Ilijadu preveo je njemački humanist Helius Eobanus Hessus (F. Koch 1488.—1540.); i njegov prijevod daleko zaostaje za Kunićevim prijevodom.

Crkvena censura, koja je dala odobrenje (u Kvirinalu, 20. augusta 1776.), da se Kunićev prijevod može štampati, izrazila se najpovoljnije o djelu i čestitala mu, što je elegancija njegova stila „daleko nadmašila sve stare prevodioce, koji su isto pokušali, i što je prvi uspio, da se Homer može na latinskom s nasladom čitati." Crkvena vlast čestitala je i princu Odescalchiu, velikodušnom zaštitniku umjetnika, „što nije odustao navaljivati na sebi najodanijeg pjesnika sokoleći ga, sve dok nismo konačno dobili ovaj sjajni i sa svake strane uspjeli prijevod Ilijade. Time je postigao sreću, za kojom su uzalud i najmoćniji vladari čeznuli."

Na kraju Ilijade Kunić naviješta skoru pojavu njene „sestre" Odiseje, koju sprema prijatelj i drug mu Zamanja, ovim stihovima:

I mea nunc Latias tantisper sola per urbes
Ilias, adveniat dum tua pulchra soror,
Compta mei studio cura et praestante Zamagnae.
Illi ego te sociam jungier inde volo;
Cui pater est idem, quam cultu ornavit eodem
Vir mihi Thesea junctus amicitia.

(Hodaj sama neko vrijeme, Ilijado, po latinskom svijetu, dok stigne tvoja krasna sestra, koju će opremiti svojom odličnom

spremom moj Zamanja. S njom hoću da se družiš; isti joj je otac i istom opremom ju je udesio čovjek odan meni Tezejevim prijateljstvom.)

Da se vidi Kunićeva umjetnost, navodim kratak odlomak iz Ciceronova prijevoda Hom. Il. II. 307 ss. gdje se opisuje, kako je zmaj progutao osam vrapčića zajedno s materom i kako je tu pojavu protumačio prorok Kalhant. Iza toga Kunićev prijevod istog odlomka.

Cicero:

Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai,
Vidimus immani specie tortuque draconem
Terribilem, Jovis ut pulsu penetrabat ab ara.
Qui platani in ramo foliorum tegmine saeptos
Corripuit pullos: quos cum consumeret octo,
Nona super tremulo genitrix clangore volabat.
Cui ferus inmani laniavit viscera morsu.
Hunc, ubi jam teneros volucres matremque peremit,
Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
Abdidit et duro firmavit tegmine saxi. . .
Tum Calchas haec est fidenti voce locutus:
Quidnam torpentes subito obstipuistis Achivi?
Nobis haec portenta deum dedit ipse creator;
Nam quot aves tetro mactatas dente videtis
Tot nos ad Trojam belli exantlabimus annos;
Quae decimo cadet et poena satiabit Achivos.

Kunić:

Namque draco horrendus, magni quem rector Olympi
Miserat in lucem, squama fulgente, cruentis
Et dorsum insignis maculis prorepsit ab ara;
Tum celeri platanum lapsu petit efferus. Illic
Passeris, in summo ramorum vertice, pulli
Implumes octo sub densa fronde latebant;
Nona parens nidum servabat. Protinus atro
Stridentes querula nequidquam voce voravit
Ore draco: mater circumvolitabat acutum
Lugens. Lugentem trepida ferus arripit ala
Postremamque vorat. Post haec, mirabile visu,
Immanem durum in lapidem Saturnius anguem
Induit. . . .

Tum Calchas prompsit veraci has pectore voces
Vaticinans: Nam cur muti sic statis, Achivi
Hoc Jovis augurium, serum seroque futurum
Eventu; at cunctis clarum et memorabile in oris.
Passeris ut pullos octo nonamque voravit
Ipsam etiam serpens matrem, sic Pergama circum
Et nobis totidem bellandum haec monstra per annos
Portendunt: urbem decimo vestabimus anno.

Nakon ovog sjajnog uspjeha Kunić se je i dalje bavio poezijom, naročito epigramima. Inače je živio skromno i povučeno, zadržavši slobodu i neovisnost prama svakomu, ne tražeći za sebe ništa, a pomažući, komu je mogao. Tolik je bio onda glas o njegovoj učenosti, da ga je car Josip II. konsultirao za sastav jednog epigrama. Izmoren napornim radom umro je od kapi g. 1794. ne doživivši propast slobode svog rodnog grada, na koji je bio toliko ponosan, kako svjedoče njegove riječi: „Libertas huic pulchra tamen viget. . . ." Bio je čovjek visoka stasa i ugledne vanjštine, a prijateljevao je s najboljim tadanjim ljudima u Italiji (Pindemonte, Alfieri, Canova); no naročito je volio društvo svojih zemljaka Boškovića, Stajića i Zamanje.

Materijalne prilike njegove su bile oskudne, i ako je mogao steći bogatstvo, da je svoju Muzu stavio u službu mogućnika. Kunić je prezirao bogatstvo i u jednom epigramu kaže o sebi:

Cellula parva mihi satis est attritaque vestis
Et tenuis facili mensa parata dape.

(Dovoljna mi je malena sobica i prodrta haljina te prost sto sa jednostavnim jelom.)

BERNARDO ZAMANJA

je nešto mlađi od Kunića; rodio se g. 1735. u plemićkoj porodici, koja ga je unaprijed odredila za svećeničko zvanje, jer su Zamanje imali patronat nad nekim crkvenim posjedom Kad mu je bilo 18 god., ode u Rim da nastavi nauke na isusovačkom zavodu Collegium Romanum. Tu mu je grčki predavao Kunić, a Bošković matematiku. Vrijedno je ovdje spomenuti, da su se đaci bunili, kad bi se slavni Bošković toliko zanio u svojim predavanjima, da ga ne bi mogli pratiti. Zamanja je znao — na hrvatskom jeziku — prekinuti Boškovića moleći ga, da se

spusti malo niže k zemlji, kad bi njegova izlaganja nadilazila shvaćanje slušača.

Tada su se našla u Rimu četiri slavna Hrvata: Bošković, Stajić, Kunić i Zamanja, koji su bili ponos svog rodnog grada i predstavnici tadanje znanosti, koji su stekli priznanje čitave Evrope. Drugi od njih, Stajić, bio je predestiniran za kardinala, ali je smrću tadanjeg pape, koji ga je veoma cijenio, izostalo njegovo imenovanje.

Zamanja je već u mlađim godinama postigao zamjerne uspjehe nekim latinskim pjesmama, koje su se štampale u Njemačkoj. Nakon toga se dao na prevođenje Homerove Odiseje, pri čemu mu je bio Kunić od velike koristi. Djelo je štampano u Sieni god. 1776. u istom velikom formatu kao i Kunićeva Ilijada. Prijevod je uspio u svakom pogledu, te je njegova Odiseja dostojno stajala uz bok Kunićevoj latinskoj Ilijadi. Tako su čitavog Homera na latinski jezik prevela po prvi put dva naša čovjeka.

Kad je Družba Isusova ukinuta, Zamanja je živio kao svjetovni svećenik poput Kunića većinom u Sieni, gdje je nastavio s predavanjima grčkog jezika i literature. God. 1779. pozove ga Marija Terezija u Milano, gdje je za njega bila stvorena katedra za grčki i latinski jezik. To je dakako bilo krivo Sieni, koja je bila ponosna s njime, i Zamanja se je često navraćao tamo, da i dalje održava veze, koje su ga vezale s tim gradom.

God. 1783. vraća se u svoj rodni Dubrovnik, kamo su ga pozvale obiteljske prilike, koje je morao srediti, a i poznata nostalgija Dubrovčana za rodnim mjestom. Nikakve laskave ponude nisu ga mogle kasnije natjerati, da ostavi rodni kraj; uzalud ga Milano zove natrag na katedru, koja je ostala nepopunjena nudeći mu dopust, kolik sam zatraži; uzalud ga pozivlju u Beč s još laskavijim ponudama.

Dok je još bio u Sieni, dubrovačka republika mu je povjeravala razne poslove, iako je u Livornu bio dubrovački konsul. Tako mu je povjerila misiju, da poduzme potrebite korake kod papinske vlade, da se urede neki trgovački poslovi. Kad je umro slavni Bošković (g. 1786.), republika mu je povjerila, da sastavi nadgrobno slovo. — Nakon toga poslala ga je u nekoj diplomatskoj misiji papi Piju VI. Kad je papa dobacio, da ga ne priznaje kao dubrovačkog poslanika, dubrovački mu je gospar ponosno odvratio: „Ali Vaša Svetost sigurno pozna Bernarda Zamanju, Dubrovčanina"! Pio VI. se primirio na ovu primjedbu, saslušao Zamanju i uredio s njim sporno pitanje. Vrativši se poslije ove misije u Dubrovnik, Zamanja odbije putne troškove, koje mu je republika nudila kao i nagradu za obavljen posao. Odbio je i ponuđenu mu biskupsku stolicu u Trebinju, zadržavši do smrti čast vikara u dubrovačkom kaptolu.

U Dubrovniku je Zamanja živio vrlo udobno; dobar dio vremena provodio je na selu i u lovu, zadržavajući se rado u razgovoru sa seljacima i ispitujući ih o njihovim prilikama i cijeni njihovih produkata.

God. 1806. Crnogorci su mu zapalili villu u okolici Dubrovnika, koju je kasnije opet uredio, zaželjevši pri tom palikućama obilje vatre i svake nesreće.

Pokušao je prevesti „Osmana" na latinski jezik, ali je nažalost od toga odustao. Kad je pao Dubrovnik, Zamanja je teško snosio sudbinu svog rodnog grada. Stranac ga je ipak poštivao i dao mu nalog, da uredi školske poslove. Umro je u dubokoj starosti god. 1820.

Bio je čovjek ugledne vanjštine; crnih očiju, koje su ga i u starosti dobro služile, dotjeran u odijevanju i vrlo govorljiv. Mlađima je svakom zgodom preporučivao učenje hrvatskog jezika.

P. Moscatello, Zagreb

A. B. Klaić, Osijek:

Bronislav Grabowski i Hrvati

II. DIO

Članci i studije Bronisława Grabowskoga o hrvatskom javnom životu.

Ovaj sam dio obradio kronološkim redom, iako znam da bi obrada po piscima bila zgodnija. Međutim, za kronološki sam se red odlučio zato, jer Grabowski pišući o jednom piscu, čini mnoge digresije, piše o političkim prilikama, govori o javnom životu uopće, pa bi trebalo svaki članak cijepati, pa zatim citirati, tražiti veze i t. d. Natpisi pojedinih članaka prijevodi

su natpisa iz poljskih časopisa, a podnaslove sam dao ja, da bude svaka stvar što preglednija.

1879.

SADAŠNJI KNJIŽEVNI ŽIVOT U HRVATSKOJ

Slovenci i Srbi prema Ilirskom pokretu. — Franjo Marković. — Ivan Zahar. — Mirko Bogović. — Josip Eugen Tomić. — Hrvatsko muzičko stvaranje. — Zagrebačko kazalište. — August Šenoa. — Janko Jurković. — Hrvatska nauka. — Kuhačev rad.

Prvi članci o našem javnom životu iz pera Bronisława Grabowskog izašli su godine 1879. Bila su to dva članka i to: *„Mesić Mateusz"* (Tygodnik ilustrowany, Warszawa, 1879, II, 139), do koga nisam mogao doći i „Obecny ruch literacki w Chorwacyi" (Niwa, Warszawa 1879, I, 322—333 i 413—423. Evo toga članka u izvodu:

U početku se iznose neki općeniti pogledi na prilike Slavenskog Juga, govori se o dijalektičkim razlikama između Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara, a onda autor prelazi na Hrvate veleći: *Ima dijalektičkih razlika i u samih Hrvata, ali ove ne smetaju književnom jedinstvu. Mnogo su takta pokazali muževi narodnog preporoda Gaj, Babukić, Demeter, Trnski* (u članku tiskarska greška — Truski), *Preradović i Mažuranić, kada su napustivši narječje zagrebačke okolice* (tak zwana kajkawszczyzna) *uzeli za književni jezik štokavski govor, koji vlada u Slavoniji, Dalmaciji, Bosni, Hercegovini i Srbiji, te ima za sobom većinu dalmatinske literature 16., 17. i 18. vijeka zajedno s počecima literature kneževine Srbije, oslobođene ispod turskog jarma."*

Govori zatim o ilirskom preporodu i zauzima oštar stav prema Slovencima i Srbima, protivnicima Ilirizma:

„Da se ne izaziva provincijalno slavoljublje, izmišljeno je jedno općenito ime Ilira, koje bi trebalo obuhvatiti sve provincijske dijelove na Slavenskom Jugu, i pod jednu je zastavu ilirsku pozvana inteligencija na zajednički rad za preporođeni narod. Vodili su ovdje Hrvati kao narod dosta brojan, razvijen i uzgojen pod uplivom zapadne civilizacije koji ima važan duhovni centar u malom doduše, ali punom kulturnog života Zagrebu. Djelatnost hrvatske inteligencije donijela je lijepih plodova, ali nastojanja oko ujedinjenja južnih Slavena naišla su na nepremostive zapreke. Slovenci ne htjedoše ni čuti o odbacivanju svoga narječja na korist doduše blize, ali uvijek tuđe im štokavštine, a jedini Stanko Vraz, koji je pristao uz novu ideju, našao se osamljen među svojima, te se morao potpuno preseliti u Zagreb. Uže zbliženje sa Srbima naišlo je na uporni šovinizam ovih posljednjih, oni nisu htjeli čuti ni o imenu ilirskom, ni o jednakosti pravopisa, ali bi bili spremni nametnuti braći svoje ime i pravopis i religiju. Još se nije narodna stvar ni osovila pravo na temelje, koji bi garantirali budućnost, a već je hrvatsko-srpski spor i borba o duhovnu supremaciju podgrizala korijenje slabo usađeno u zemlju. Premda na nižem stupnju civilizacije, Srbi su odozgo gledali na Hrvate, ponoseći se političkim životom u kneževini pod vladom narodnoga kneza, dok su istodobno u pobratimskoj zemlji vidjeli samo beznačajnu provinciju, posljednju među državama apostolskog monarha".

Piše dalje o godini 1848., o Jelačiću, o austrijskoj nezahvalnosti i o sutonu Ilirizma, da se opet dotakne hrvatsko-srpskih odnosa:

Političke prilike (apsolutizam, op. prev.) nisu imale nikakva utjecaja ni korisnog ni nekorisnog na izgladjenje spora među Srbima i Hrvatima, spor se vuče dalje, a to se razdvajanje najbolnije dojima onih, koji razumiju kako je velike osnove krila u sebi ideja Gaja i njegovih suradnika. Treba istaći da ni najugledniji Srbi nisu uspjeli stati na nepristrano gledište, nego su svojom arogancijom više dražili nego mirili. Tako Vuk Karadžić, uzevši riječ u tom sporu, nije se istakao ničim boljim, nego tim, da je Hrvate ograničio na cigli prostor oko Zagreba, a sve, koji govore štokavski, sve stanovništvo Dalmacije, Slavonije, Vojne Krajine, jednostavno je ubrojio u Srbe. Naučni rezultati, kako etnografski, tako i historijski, nisu mogli razuvjeriti srpskih šovinista."

Predaleko bi nas odvelo daljnje prevođenje, nego ćemo ostale poglede Grabowskoga na hrvatsko-srpski spor iznijeti ukratko. On se dalje bavi pitanjem Bosne i Hercegovine veleći, da su Hrvati okupaciju tih dviju zemalja najzanosnije pozdravili, dok su se Srbi ljutili. Spominje brošuru „Bosna je srb-

ska", gdje se *„napada na poznatog dalmatinskog rodoljuba Mihovila Pavlinovića, autora pučkog spisa „Hrvatski razgovori" i dokazuje na temelju svjedočanstva Konstantina Porfirogeneta, da je taj Pavlinović, koji se smatra Hrvatom i koji govori u hrvatskom duhu najčistokrvniji Srbin".*

Nakon ovog podugačkog političkog uvoda prelazi pisac na literarno gibanje u našim krajevima. Govori o novinama onoga vremena, spominje sarajevske „Bosansko-hercegovačke novine", osječki „Branislav", riječku „Slobodu" i Grlovićev „Hrvatski Svietozor", *„koji je završio svoj život ne mogavši izdržati konkurenciju s dobro uredjivanim „Viencem" Augusta Šenoe. „Vienac" se odlikuje brižljivim izborom pripovijedaka i pjesama, donosi zanimljive kratke popularno-naučne članke itd".* U nastavku govori nekoliko riječi o dubrovačkom „Slovincu" i bakarskoj „Jadranskoj Vili", *„koja izlazi u malom, ali važnom trgovačkom gradiću Bakru na Jadranu, a zbog lokalnih prilika zanima se uglavnom pomorstvom".*

Govori dalje o našim literarnim prilikama, te kaže: *„Ni tu, kao ni drugdje, književni posao ne donosi kruha, mogao bih nabrojiti na prste jedne ruke književnike, koji imadu kakav imutak ili sinekuru, na kojoj mogu mirno raditi, ostatak mora tražiti kus hljeba u profesuri, advokaturi ili u kakvoj birokratskoj službi, a tek svoje slobodno vrijeme stavljaju ti ljudi na oltar narodne književnosti. Zato svaki književnik, zauzet svojim obavezama, zašuti ne duže ili kraće vrijeme, ili producira manje nego bi mogao u drugim okolnostima. Lira Franje Markovića, jednog od najvećih talenata na jugu, počiva već duže vremena, jer se pjesnik, primivši na mladom sveučilištu zagrebačkom katedru filozofije, sasvim zadubao u studij svoga predmeta. Prvo Markovićevo djelo „Kohan i Vlasta" sa sadržajem iz života polapskih Slavena pobudilo je veliko oduševljenje, a lijepe balade, lirika i majstorski prijevodi podigli su još više slavu mladoga poete. Stupajući dalje svojim putem Marković se dao na historijsku dramu i u toj je vrsti književnosti dao tri stvari visoke vrijednosti: Karla Dračkog, Benka Bota i Zvonimira".*

Grabowski se naročito zadržava na drami „Zvonimir", te davši historijski presjek ličnosti toga hrvatskog kralja, kaže o samoj drami ovo:

„Osobe su u drami ljudi iz krvi i mesa, intriga se razvija, spliće i raspliće naravno, bez nategnutosti, konsekventno; već od prvog čina buja život, snaga, efekt zaista dramatičan. Zvonimir u borbi s protivnicima gubi sina i ženu, zamalo i sam ne pogiba kao žrtva osvete, a izvukavši se sretno iz opasnosti, sprema se na izvršenje svoje životne zamisli, križarskog pohoda na Palestinu, ali otpor vlastitih podanika i zla sudbina ne dadu mu da izvrši željeno djelo. Velik broj osoba i bogatstvo zapletaja nešto malo razvlače dramu i škode njezinoj cjelini, ali ti tehnički nedostaci ne djeluju ni najmanje negativno na vrijednost stvari, koju kritika uvelike hvali, a publika sa zanosom prima".

Dalje se Grabowski bavi Ivanom Zaharom, za kojega kaže, da piše vrlo malo, jer je *„zagrzebany w pracy adwokackiej". „Njegove stihove obično donosi „Vienac", u kojem časopisu nalazimo stalno mnogo više manje dobrih pokušaja čitava niza mladih talenata kao Jorgovanića, Arnolda, Kovačića i t. d."*

Grabowski se zatim onako usput dotiče Dalmacije, spominje Kazalija i Sundečića, a onda prelazi na Mirka Bogovića. Opisavši ukratko njegovo političko djelovanje, govori nekoliko riječi o „Vinjagama", „Slikama i prilikama" i „Strijelicama":

„Vinjage sadržavaju u sebi laku anakreontiku, isprepletenu šalom i protkanu neobuzdanom ljubavlju, u lagodnom tonu, daleko od bakantske raspojasanosti i divljaštva. U zbirci „Slike i prilike" pjesnik prolazi čitavu prirodu i u svakoj njezinoj slici pronalazi odraz čovječjeg života. Male pjesmice — po šest stihova svaka, uzete u formi sentencije, imaju karakter refleksivni, kontemplativni, često su pune života i slikovitosti, ali su nerijetko i rimovana parafraza bilo kakve općenite slike ili misli".

Govori zatim o Bogovićevim dramama, te veli, da su tri Bogovićeve drame (Frankopan, Stjepan, posljednji kralj bosanski i Matija Gubec) ostale neizvedene punih dvadeset godina. *Istom ovoga proljeća davani su „Stjepan" i „Matija Gubec". Ta posljednja drama izvedena je na kraju sezone, 16 svibnja, u kazalištu krcatom publike, koja uvijek jatomice hrli na narodne predstave, a to više na komad, koji se tiče tako zanimljive epizode hrvatske povijesti, kakva je bila seljačka buna pod vodstvom Matije Gupca".*

Sada opisuje historiju seljačke bune, njezine zgode i nezgode, a o Matiji Gupcu kaže: *„Gubec je bio čovjek razuman, energičan, ali nije mogao obuzdati razbješnjelih masa, skupiti ih urediti"*. Opisuje zatim Gupčev pad i njegovo krunjenje za seljačkog kralja, a onda se vraća na dramu: *„Povijest toga nesretnog buntovnika predstavio je Bogović u drami razvučenoj, na više mjesta razbitoj promjenama i epizodnim prizorima, ali punoj efektnih scena, karakterističnih za epohu, o kojoj se radi"*.

Grabowski prelazi zatim na Josipa Eugena Tomića i veli, da je on svojim prvim djelom „Bračne ponude" pružio dokaze istinskog talenta. Govori dalje o drami „Zatečeni ženik" i davši u prvom redu kratak sadžaj komada, kaže: *„Intriga je dobro povezana i u pojedinostima lijepo izvedena, a stvar se razvija u živahnim prizorima punim zdrava humora. Drama se odigrava u aristokratskim domovima prije god. 1830., u vrijeme blagoga još sna društvenog i narodnog. Karakteristika osoba je točna, a što više, čitav je ton ondašnje epohe izvrsno zahvaćen"*.

Autor se bavi također i radom Ivana Vončine, te kaže za njega: *„Komedija njegova „Diplomatska poslanstva" priznata je kao jedan od najboljih komada hrvatskog repertoara. To je historijska komedija iz vremena borbe Ferdinanda I. s Ivanom Zapoljom o krunu ugarsku i hrvatsku. Dva ljubavnička para doživljavaju različite dogodovštine boreći se da se izvuku iz neprilika, koje izlaze iz političke situacije, kada je cijeli narod bio podijeljen u dvije stranke, što su podupirale svaka svoga pretendenta. Usprkos nešto teškog dijaloga i pomanjkanja skupnih scena, komedija se svidjela javnosti, jer je puna istine, života, točne karakteristike, a osim toga pisana je glatkim stilom. Druga komedija istoga autora „Tri prosca" bila je tiskana u „Viencu", te je i ona puna života, dosjetke, dijalog je vrlo živahan, mjestimice vanredno duhovit, drama se odlikuje poletom i dirljivošću, ali joj škode nekolike nepotrebne epizode, a intriga je pored toga dosta naivna i malo originalna. Međutim, u svakom se slučaju od mladoga pisca možemo nadati dobroj dramskoj literaturi"*.

„Drugi mladić Ivan Žigrović istupio je sa svojim prvencem „Grof i zaručnik", u kojem je pokazao dosta talenta, ali i manjkavosti u tehničkom pogledu. Slaba je i nova aktovka nepoznatog autora „Turci u Karlovcu", (Kozarac, op. prev.), koja je doduše dobro zamišljena, ali je napisana djetinjski. Kritika oštro napada direkciju kazališta, što takve nedozrele komade pušta na scenu i tako diskreditira i dobre stvari u očima javnosti".

Potom se Grabowski bavi zagrebačkom operom i govori o Ivanu Zajcu kao kompozitoru lakih modernih opereta u bečkom stilu, te nastavlja: *„Domogavši se Zajc takvim radom prilična imutka, ostao je u rodnoj zemlji, primio direkciju opere i dao se na komponiranje dobrih narodnih opera, koje se stalno drže na repertoaru. Najnovija je Zajčeva opera „Lizinka", napisana u plemenitom komičnom stilu, laganom, živom, osjećajnom. Libreto, kojemu je motiv uzet iz Puškinove novele, napisao je J. E. Tomić. Sada Zajc radi na novoj operi „Propast republike dubrovačke", kojoj riječi piše Badalić"*.

Govoreći o Zajcu i operi zagrebačkoj, dotiče se Grabowski i Gjure Eisenhutha za kojega nalazi također mnoštvo pohvalnih riječi: *„S velikim je uspjehom izvedena također opera „Sejslav Ljuti", prvi produkt mladoga kompozitora Gjure Eisenhutha, koji se obrazovao samo u Zagrebu. Muzika Eisenhuthova ima vrlo mnogo zvuka, mjestimice se ističe dramatskom snagom"*. Govori zatim o libretu opere, koji je, kaže, napisao *„stari Franjo Žigrović — Potocki* (očito zabunom mjesto Pretočki), a onda se ponovno vraća na kompozitora i veli: *„Poslije Lisinskoga, koji je udario osnove hrvatskoj operi, i Zajca, Eisenhuth pristupa k poslu s takvim dokazima talenta i s takvom radošću, da nije čudo, što je publika prvu stvar mladoga kompozitora primila sa silnim ovacijama, videći u njegovu nastupu zalog budućeg razvoja narodne opere"*.

Grabowskoga zanima i naše kazalište, te među ostalim piše: *„Hrvatska ima samo jedno stalno kazalište u Zagrebu, koje je otvoreno od listopada do konca svibnja, a onda nastupaju praznici, kroz koje doba odlazi društvo na određeno vrijeme u glavni grad Slavonije Osijek. Operom upravlja već spomenuti Zajc, a dramu vodi Mandrović. Kazališni personal, koji je dosta brojan, ima u svojoj sredini ljude s nemalim talentom, a kritika redovito odaje priznanja brizi, kojom je svaki komad izučen i izveden. Zato se hrvatske novine i tuže na slabu potporu publike —, i stvarno je kazalište upalo u kroničan deficit*

tako, da je subvencija sabora postala pitanje života i smrti. Nama se čini, da bi doduše veće podupiranje sa strane publike bilo poželjno, ali se ne može jednako tužiti isključivo na publiku, jer sama činjenica, da postoji teatar na tako visoku stupnju u gradu, koji broji ne iznad 20.000 stanovnika, služi na čast Hrvatima. U stvari Zagreb ima toliki procenat inteligencije kao možda nijedno drugo mjesto u istočnoj Evropi, a i to mnogo znači. U provinciji nema uopće hrvatskih putujućih družina, i zato se u svakom većem mjestu organiziraju amaterska kazališta, koja daju predstave za razne narodne svrhe. Uzevši u obzir, da u društvenom životu, ponajviše među ženskim svijetom, njemačko brbljanje ima većinu, valja se nadati, da će ovakve predstave imati mnogo upliva na razvoj narodnog života. Na kraju dodajemo, da je Matica Hrvatska za god. 1879. oglasila konkurs za pučki komad iz hrvatskog života. Nagrada je dosta pristojna, iznosi 400 forinti. Stvarno ima u hrvatskoj literaturi vrlo malo komada, koji obrađuju narodni život, a taj narod u svom domaćem životu, navikama, običajima, jeziku, poslovicama ima mnogo zanimljivih i originalnih stvari, i komad, napisan s talentom i poznavanjem narodnog života, mogao bi u etnografskom pogledu biti od priličnog interesa".

Autor govori dalje o našoj novelistici, te se opširno bavi pojavom Augusta Šenoe, za koga kaže: *„U pripovijetki zauzima prvo mjesto neobično talentirani August Šenoa, poznat i našoj javnosti po dvjema prevedenim pripovijestima „Čuvaj se senjske ruke" i „Karanfil s pjesnikova groba".* Karakterizirajući našeg velikog književnika, Grabowski jedva smaže dosta snažnih riječi: *„Šenoa je također i znamenit pjesnik, njegove balade i lirika odišu narodnim duhom, pri tom se odlikuju krepkošću i zanosom, a osim toga i majstorskom unutarnjom formom. Ljepših pripovijesti od Šenoinih, a ni ravnih njegovima, nema na čitavom Slavenskom Jugu, one izvrsno reprezentiraju hrvatski život i zapravo se iz njih može upoznati duh povijesti naroda hrvatskoga bolje nego iz najopširnijih rasprava i opisa. Šenoin je stil pun energije, snage, karakteristike, opisi mu ne upadaju u zamornu sitničavost, nego jakim potezima crtaju moćnu izražajnu sliku; humor mu je naravan, osnovan na promatranju života, povezan s izražajima jake samorodne poezije; jezik mu teče, gladak je, bogat, bujan čisto narodnim, originalnim poredbama i metaforama. Možda bi se nekim Šenoinim*

stvarima moglo prigovoriti pomanjkanje razrade u pojedinostima, katkada se nalazi i neharmoničnosti u cjelini, no to su pogreške obične kod literata, koji zarađujući svoj svakidašnji kruh na drugom području, posvećuju pisanju ono svoje skupocjeno vrijeme, koje ukradu počinku. U svojim se pripovijestima Šenoa dotiče historijskih događaja ili daje zanimljivu sliku današnjeg društvenog života, bogat u psihologiji i crtanju prilika".

Zatim nabraja pojedine Šenoine pripovijesti, te među ostalim veli: *„Prošle je godine Šenoa štampao tri po razmjerima male, ali po vrijednosti velike sličice: Karamfil s pjesnikova groba, Pruski kralj i duhovitu humoresku iz nedavnog vojničkog života, Turci idu".* Za prvu kaže pored ostaloga: *„U toj maloj sličici može se savršeno vidjeti karakter narodnog preporoda i koje je ljude smatrala apostolima mladež, koja je nakon svršene školske godine polazila na putovanja, da se upozna sa seljaštvom ili malim građanstvom, jer su i jedni i drugi ostali do kraja vjerni svojoj narodnosti".* O pripovijesti „Pruski kralj" izražava se također najlaskavije, a kod govora o humoreski „Turci idu" Grabowski zadovoljno ističe, „da je autor *usred radnje stavio i jednog Poljaka ocrtavši ga vrlo točno i simpatično".*

U nastavku članka govori pisac o Janku Jurkoviću, za koga veli, da je sebi kao posve narodni humorista stvorio posebno mjesto svojim pripovijestima i komedijama. *„Njegove su pripovijesti slike iz naroda, uzete iz narodnog života, pune karakteristike, a osim toga pisane uzornim stilom i jezikom. Humor je u njima jasan, miran, bez pesimistične satire — i šteta je samo, što bi zbog svoga posve lokalnog karaktera, ove pripovijesti u prijevodu izgubile svoje najvažnije osobine, jer taj suptilni miris, tu karakteristiku, ne će nijedan prijevod dostići,,.*

Od mladih, veli, da najviše obećaje Rikard Jorgovanić, koji ima *„glatki, duhoviti stil, mjestimice i visoko poetičan, a analiza mu je psihološka, vrlo točna i suptilna".*

Za naše časopise kaže, da donose i dosta prijevoda, te spominje u prvom redu „Vienac", koji je donio nekoliko stvari s poljskoga, pa zatim Maticu, koja je izdala Kraszewskoga „Pjesnik i svijet" u prijevodu Broza, „Kirdžali" u prijevodu Vukelića, „Pavao i Virginija" u prijevodu Šenoe. *„No čudi nas je-*

dna okolnost, da Hrvati ne prevode pripovijesti našega Ježa, to više, što bi se u čitavu Slavenstvu jedva našlo ravnog autora Ježu u opisivanju života južnih Slavena" [1])

U drugom dijelu svoga članka, koji je izašao u nastavku u istom listu, Grabowski se uglavnom zanima našom naukom. Tu u prvom redu spominje Račkoga, čija djela izvrsno poznaje, a najviše se bavi njegovom raspravom *„O piscima „rerum croatarum do XII. vijeka", koju je čitao dne 22. srpnja na sjednici historičko-filološkog razreda Akademije". „U toj raspravi učeni akademik tvrdi usprkos drugim učenjacima, da su kroničari zapisali sva važnija fakta doticaja Hrvata s inozemcima. Prelazi zatim na pojedine pisce, a pred svima se zanima Konstantinom Porfirogenetom, omiljelim izvorom čitave početničke historiografije hrvatske."* Grabowski iznosi mišljenje Račkoga o tom izvoru, te veli, da Rački smatra franačke i mletačke izvore za vjerodostojnije.

Dalje u članku govori o Ivanu Tkalčiću, te donosi kratak sadržaj njegove rasprave „O templarima u Hrvatskoj", a spominje i njegove „Statute Kaptola zagrebačkoga u 15. vijeku. Prelazi zatim na Natka Nodila, za koga veli, da je radin i savjestan historik.

Grabowski spominje dalje talijansko djelo „Prospetto cronologica della storia della Dalmazia", za koje veli, da je očito stvar kakvog potalijančenog Dalmatinca. Veli, da je to već drugo izdanje, a prvo, koje je izašlo god. 1863., da je dobilo oštru kritiku kanonika Račkoga. *„Autor stojeći na stajalištu ilirskog jezika napada naziv jezika srpskoga ili srpskohrvatskoga kao najveću uzurpaciju, protiv koje protestiraju svi Dalmatinci s historijom u rukama".*

Govori zatim o historičkom društvu, te spominje *„čuvenog bana Jelačića"*, koji je u svom jednom govoru rekao, da je *„narod bez povijesti kao pojedinac čovjek bez krsnog lista".* Preporučuje društvu, koje je osnutkom Akademije ostalo bez prave svrhe i pretvorilo se u Hrvatsko arheološko društvo,

1) Tadeusz Tomasz Jež pseudonim poznatog poljskog pisca Zigmunta Miłkovskog, koji je napisao više romana sa sadržajem iz našeg života. Pobliže vidi u citiranoj bibliografiji Gabrijela Korbuta, tom III, str. 503—508.

da osnuje svoje podružnice po čitavoj zemlji, koja da je vrlo bogata starinama.

Poslije toga Grabowski piše o Luki Iliću u povodu njegove smrti dne 5. veljače god. 1879. Za njega kaže, da je bio jedan od najgorljivijih radenika na području istraživanja starina, te spominje njegovo djelo „O Franji Trenku i njegovim panduri ma". Govori o njegovu radu oko istraživanja starina, skupljanja starih novaca i sabiranja narodnih pjesama, te spominje njegove rukopise, koje je oporučno ostavio Matici Hrvatskoj. *„Matica je taj dar radosno primila i povjerila profesoru Tadiji Smičiklasu, da napiše životopis pokojnikov, jer je mladi Smičiklas napisao izvrstan životopis Babukićev, u kojem je sjajno prikazao i okarakterizirao epohu Ilirizma".*

Vraćajući se na rad Akademije ističe, da njezina „Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium" zauzimaju prvo mjesto u njezinim nastojanjima i mogu se mirne duše staviti uz bok Monumentima Bielowskoga i izdanjima fundacije pokojnog Palackoga. Bavi se i radom Šime Ljubića, te veli, da njegova istraživanja u mletačkim arhivima imaju nemalu vrijednost i značenje za historiju.

Kao drugi važan posao, kojim se bavi Akademija, Grabowski spominje izdavanje zbirke „Stari pisci hrvatski". Do sada je, kaže, *„izašlo osam svezaka sa životopisima i studijama iz pera najučenijih istraživača kao Kukuljevića, Jagića, Daničića, Ljubića i drugih".* O hrvatskoj staroj književnosti kaže nadalje: *„Zapravo ti stariji pisci nemaju velike pjesničke vrijednosti i za današnju čitalačku publiku predstavljaju malen interes, ali su još uvijek važan materijal za filologiju i historiju literature kao svjedočanstvo razvoja civilizacije na tlu negda klasičnom, koje je duge godine bilo pod mletačkim jarmom i na koje još i danas talijanski šovinizam ima nezasitnih pretenzija. No drugačija je stvar s Ivanom Gundulićem, koji je izdan ove godine u devetom svesku starih pisaca, Nadahnuti taj sin dubrovačke republike bio je pravi pjesnik divovskog talenta i stvorio je djelo „Osman", u kojem je s oduševljenjem proslavio našega kraljevića Vladislava i junake hoćimske bitke".* Pri tom Grabowski spominje Armina Pavića, te kaže za njegov predgovor Gundulićevu epu, da je malo prelakoničan i iznosi zatim njegovu teoriju o postanju „Osmana". *„Pogled Pavića na pjesničku*

vrijednost ove epopeje dosta je pesimističan, on ne dijeli zanosa svojih zemljaka i ne drži djelo takovim savršenstvom kakvim ga ostali smatraju".

Spomenuvši, da je Pavić baveći se istraživanjima oko „Osmana" pronašao dvije dragocjene narodne pjesme, prelazi Grabowski i na taj predmet, te i njega kao i sve ostale iznosi s dubokim poznavanjem i temeljitom kritičnošću. Tom se prilikom bavi ponajviše pojavom Franje X. Kuhača, te kaže: *„Do sada su zapisivani samo tekstovi, a o melodiji se nije vodilo računa sve dok sada talentirani Franjo Xaver Kuhač nije prionuo uz taj posao. Dvanaest godina teškoga rada posvetio je Kuhač putovanjima po južnoslovenskim zemljama podnoseći nerijetko najveće neugodnosti i ne obaziruć se na vlastitu opasnost osobito u krajevima pod turskim kopitom. Rezultat je njegova napora 1700 hrvatskih, srpskih, bugarskih i slovenskih melodija. Kuhač je izdanje svojih melodija predložio zemaljskoj vladi, a kad je ova to zbog pomanjkanja sredstava otklonila, počeo je pjesme izdavati sam dodavši još glazbu za klavir i gusle, tekst štampa ćirilicom i latinicom, da ga učini pristupačnim za sve južne Slavene, te je već izdao na svijet tri sveska i u njima oko trista pjesama. Pisac ovih redaka imao je priliku da čuje najkarakterističnije od ovih pjesama još nekoliko godina prije njihova objavljivanja, — odlikuju se one nečuvenom raznolikošću, u njima je čitava skala osjećaja počevši od mrkih gorkih motiva sličnih ukrajinskim dumama do proloma raspojasane radosti. U nekojima ozvanja nešto vrlo blisko nama, i čine se kao da su te pjesme prenesene s obala Visle i Varte, jedne se od njih svojom krasotom približuju umjetničkim djelima, a druge naprotiv čudno odišu prastarom milinom i jednostavnošću. Ne samo etnografija, nego i muzika može se vrlo mnogo koristiti Kuhačevom zbirkom, ona će sigurno postati predmetom studija ne samo u samoj Hrvatskoj nego i daleko izvan njezinih granica. Kuhač je osim toga autor nekoliko važnih etnografskih djela, od kojih je vrlo zanimljivo „O muzici južnih Slavena", koje je pred par godina donio „Vienac", a u prošloj je godini u istom listu od istog autora izašao članak „Među ugarskim Hrvatima", opisujući dosta potanko taj tako malo poznati zakutak slavenskoga svijeta, koji je protiv svakog etnografskog prava pripojen Ugarskoj".*

Govoreći dalje o narodnim pjesmama, Grabowski kaže, da se Matica sprema izdati veliku zbirku toga narodnoga blaga, te spominje zbirke Pavlinovića, Kukuljevića, Šenoe, Marjanovića, Delića i Ilića, a onda govori o raspravi Luke Zime „O narodnoj metrici", te je naziva vrlo dobrom studijom.

Zatim spominje djelo Ivana Kukuljevića o Juliju Kloviju, te za ovog posljednjeg veli, da je bio rođeni Hrvat, koji se bavio slikanjem minijatura, slavnih u Italiji i po cijelom svijetu, *„njegovi su radovi prava remek-djela u toj vrsti umjetnosti".*

Progovorivši nešto malo o razvoju geografske nauke u Hrvatskoj, pri čem spominje Hirca, Lopašića, Paulinija, Herdličku i Klaića, prelazi na prirodoslovce te veli: *„Među hrvatskim prirodoslovcima nalazimo dva učenjaka evropskog glasa, to su profesori zagrebačkog sveučilišta Špiro Brusina, glasoviti istraživač Jadranskoga mora, i Gjuro Pilar, koji je pred sedam godina štampao u Bruxellesu znamenito djelo „Les revolution de l' ecorce du globe". God. 1877. štampala je Smithsonian Institution u Washingtonu engleski prijevod toga djela i to protiv svoga običaja u 200.000 primjeraka".*

Govoreći o Schlosserovoj „Fauni kornjaša" veli: *„Kritika je oštro prigovorila Akademiji što to djelo nije izdala na latinskom jeziku kao što je to bilo s „Florom", jer je broj učenih prirodoslovaca kojima je djelo namijenjeno, u Hrvatskoj zaista malen, a slabo poznati jezik hrvatski čini to djelo nepristupačnim za ostali dio svijeta".* Među prirodoslovcima spominje letimice i Ljudevita Vukotinovića *„u mladosti poetu i beletristu".*

Baveći se dalje našom filologijom, govori o Daničiću i Jagiću. *„Daničić, rodom Srbin, stanuje u Zagrebu i marljivo radi na velikom rječniku hrvatskosrpskog jezika, koji izlazi nakladom Akademije; bit će to djelo od vječite vrijednosti i lako će moći stati o bok rječnicima Lindea i Jungmanna, a i natkrilit će ih u toliko, što je od njihova vremena lingvistika veoma pokročila naprijed. Jagić zauzima katedru slavenske filologije* u Berlinu, gdje izdaje svoj *„Archiv für slavische Philologie", u kojem među ostalima nalazimo i djela naših učenih lingvista Kryńskoga i Karłowicza".* Završavajući pasus o filologiji spominje još i "Słownik marynarski" Bože Babića, učitelja u po-

morskoj školi u Bakru, te njemačko-hrvatski i hrvatsko-njemački rječnik Ivana Filipovića.

O našoj školskoj literaturi izražava se također najpovoljnije, te ističe Vjekoslava Klaića, za koga kaže, da spada među bolje pisce i govori o njegovoj „Povijesti srednjeg vijeka za škole", te veli za tu knjigu, da je vrlo jeftina, iako je dosta opširna.

Spominje zatim našu Pedagošku biblioteku, Hochmannov Priručnik gimnastike, časopis Sokol, a onda kaže: *„Za pučku se prosvjetu brine Društvo sv. Jeronima, koje iz godine u godinu izdaje nekoliko popularnih knjiga.... Prošle su godine izašle četiri knjige, a među njima pripovijest za seljake od Dragutina Stražimira „Mijat Briguša, hrvatski seljak", djelo nagrađeno od Matice i uvelike pohvaljeno, te je općenito smatrano kao djelo, kakva još do sada u hrvatskoj literaturi nije bilo. Za djecu je izašlo takodjer nekoliko dobrih knjiga".*

Na kraju ovoga veoma iscrpljivog članka veli, da je hrvatska mladež, koja boravi na studijama u Beču, predložila ostalim slavenskim studentima, da se za god. 1879. izdade zajednički almanah u svim slavenskim jezicima.

1880
AUGUST ŠENOA

Svestranost Šenoina. — Kritičke opaske o Šenoinom radu.

Slijedeće godine 1880. imamo od Grabowskoga četiri članka i to: 1. „Jan Sobieski w poezyi starochorwackiej" (Tygodnik ilustrovany 1880, II, 285 - 290), 2. „Obchód uroczystości na cześć Stanka Vraza w Zagrzebiu" (Bibljoteka warszawska 1880, IV, 467), 3. „Szenoa August" (Biesiada literacka 1880, II, 246-247 i 461 - 462) i 4. „Matica Chorwacka i ruch literacki w Chorwacyi" (Ateneum 1880, I, 260—271).

Uz članak o Augustu Šenoi nalazi se na prvoj strani dotičnog broja časopisa slika našeg književnika preko čitave stranice, a sam članak počinje razmatranjem o slavensko-germanskim odnosima. To razmatranje prekida Grabowski ovim riječima: *„Nedavno me je neki prevodilac sa zapadnih jezika u osjećaju veličine svoga zadatka i zasluga na tom području zapitao:*

— Recite mi tko čita hrvatske knjige.

— Čitaju ih, odgovorio sam na to, ponajprije sami Hrvati, zatim tuđinci, koji znaju hrvatski, i konačno neki od onih, koji toga jezika ne znaju — u prijevodu.

Sada govori Grabowski o prijevodima hrvatskih djela, pa veli, da ih Poljaci imaju već dosta, ali da ih Česi imaju više, nastavlja da je danas u Poljskoj najpoznatiji Šenoa, koji spada među najveće slavenske talente. Podavajući opis Šenoina života, spominje nekoliko pojedinosti iz njegova školovanja, iz čega se vidi, da su mu bile dobro poznate prilike, u kojima je živio naš veliki pisac. Govori dalje o Šenoinom svestranom radu u hrvatskom javnom životu, pa nastavlja: *„Osim takove praktične djelatnosti na više strana, Šenoa razvija mnogostranu i plodnu literarnu djelatnost: feljtone, kritike i male članke sipa kao iz rukava, dok je prijevoda sa različitih jezika, a među njima i sa našega, dao takodjer dosta. Šenoa je jedan od onih pjesnika, koji sretno spajaju narodni duh s formama izrađenim u općeevropskoj umjetnosti, poezija njegova teče iz izvora najčistijeg nadahnuća, on gleda na prirodu, ljude i historiju kroz prizmu divnih boja bogate fantazije, smjele i sigurne u sebe. Nešto muževno, trijezno i klasično ima u njegovu talentu, ne nalaziš ovdje divlje želje za efektom, za paradoksom, sve je tu jasno. Misao tu ne ubija formu, ali ni forma misao, stih teče slobodno, autor pobjednički prelazi preko poteškoća u njemu, frazeologija mu je točna, laka, spontana i daleka od svakodnevnosti, izvrsno zahvaćajući sve divote toga vanredno poetičnog jezika".*

Dalje veli Grabowski, da Šenoa nažalost malo piše lirike, jer mu je glavna snaga u romanu, ali on je pjesnik. *„jer mora biti pjesnik zbog nadahnuća i unutarnje potrebe".* Spomenuvši slab uspjeh „Ljubice", prikazuje poljski autor Šenoine romane i o svakom daje vrlo dobru i točnu karakteristiku. Članak završava žaljenjem što je Šenoa prezaposlen: *„Taj lijepi talenat ima i svoju slabu stranu. Najljepše satove dana mora Šenoa prosjedjeti u uredu i zato radi na književnosti samo kad koji čas ukrade. Početak misli uvijek mu je dobar plod jakog nadahnuća, opisivanje pojedinosti pokazuje vještu ruku, ali u izgradnji djela općenito se vidi, da se cjelina rasipa na pojedine scene, nema temeljito iscrpljenih situacija, vidi se žurba, i sve*

to pokazuje, da autor nema dosta ni vremena ni mira, da se potpuno preda svome poslu. Zato želimo iskreno, da Šenoi uspije osloboditi se okova, da bi stvarao djela bez ikakvih slabih strana, a želimo to ne samo zbog dobra hrvatske literature, nego i u našem interesu, jer imamo veliku nadu, da će ne jedno njegovo buduće djelo biti presađeno i na našu njivu".

Kako se vidi, u ovom je samostalnom članku Grabowski uglavnom parafrazirao ono što je rekao o Šenoi u studiji „Obecny ruch literacki w Chorwacyi".

MATICA HRVATSKA I KNJIŽEVNI ŽIVOT U HRVATSKOJ

Matija Mesić kao predsjednik Matice. — Prikaz nekih Matičinih edicija. — Fra Grga Martić.

Te iste godine 1880. štampao je Grabowski, kako je već spomenuto i članak „Matica Chorwacka i ruch literacki w Chorwacyi" (Ateneum 1880, I, 260—279.). Ovaj članak počinje Grabowski raspravljanjem o teškim prilikama kod izdavanja knjiga uopće među Slavenima, te poimence spominje Stanka Vraza, koji se nadao, da će najviše svojih knjiga prodati u Češkoj. Odanle mu Šafarik god. 1840. odgovara: *„Naši ljubitelji knjiga većinom su siromasi, zapravo prosjaci. Čitava naša literatura, i sav naš patriotizam milostinja je".* Grabowski nastavlja spominjući Ilirsku čitaonicu, kojoj je *„duša bio plemeniti zanesenjak, čovjek silne predanosti i mravlje radinosti Vjekoslav Babukić" ... „Predsjednik joj je bio grof Janko Drašković, vojnik, koji se borio još pod Laudonom protiv Turaka, a poslije protiv Napoleona, muž razuman, ugledan i unatoč poodmaklim godinama pun oduševljenja za narodnu ideju".* Spominje kako je iz čitaonice potekla ideja o osnutku Matice, govori o ilirskom imenu i daje pregled historije toga imena, te dobro zna, *„da je ne jedan od njih cijeli život branio tu hipotezu, premda je ona brzo pala pod udarcima naučne kritike".*

Izbor „Osmana" kao prvog Matičinog izdanja smatra dobrim i sretnim, jer je narodu trebalo pokazati, da je nekada bio nešto više i bolje nego danas, *„Premda je estetska vrijednost toga epa danas predmet spora* (aluzija na Pavića i Markovića, op. prev.) *..., premda je bez sumnje prvotno oduševljenje prelazilo granice, ipak se ne može zatajiti, da je to djelo nesvakidanjeg značenja i velikog pjesničkog poleta".* Govori zatim o tom kakvu vrijednost ima „Osman" za Poljake *„i valja se čuditi, da izuzevši neke odlomke još nije preveden na poljski"* [1])

Spominje nadalje „Kolo", te zna da ga je Matica preuzela od Vraza, Rakovca i Vukotinovića. *„Kolo je bilo izvrstan časopis, sadržavalo je mnogo važnih i zanimljivih članaka, naročito iz historije i literature, a pored toga je marljivo pratilo život pobratimskih naroda, nije tamo bio samo jedan članak, koji se tiče neposredno nas".*

Prelazi dalje na prikazivanje kako je Ilirski pokret prešao iz literarnog u politički i kako je došlo do 1849. *„O ulozi, koju su Hrvati odigrali u madjarskoj buni, sudi se različito, obično nepovoljno po njih, ali trijezno promatranje činjenica dovodi nas do uvjerenja, da su krivi sami Mađari".* Govori dalje o Bachovu apsolutizmu, te veli, da je za to vrijeme narodna stranka izgubila dva velika čovjeka: Gaja i Draškovića, koji je umro. *(„Gaj našavši se u teškim prilikama nije se mogao održati na visini, koja bi odgovarala njegovoj prošlosti, te je sasvim izgubio negdašnju popularnost").*

Govori zatim o izdanju „Kristijade" i o ilirsko-njemačko-talijanskom rječniku Josipa Drobnića, što je sve izašlo za vrijeme apsolutizma, *„koji, razumije se, nije prijao nikakvoj, pa ni najnevinijoj narodnoj stvari, no Matica je razvijala svoju djelatnost pomalo ali ustrajno".*

Piše o Matiji Banu i spominje kako je on u Zagrebu izdao dva broja svoga „Dubrovnika" i govori o njegovu sukobu s Hrvatima zbog jezika *„jer se Ban nije htio složiti s gramatičkim formama, koje su upotrebljavali hrvatski pisci i tražio je, da se uvedu oblici dalmatinski i srpski".* Spominje ukratko i „Neven",

---

1) Grabowski očito nije znao da je čitav »Osman« bio preveden na poljski još prije god. 1848. Preveo ga je Karol Brzozowski (1821.—1904.), dobar prijatelj Mickiewicza, koji mu je bio donekle i savjetnikom pri prevođenju. Taj prijevod međutim nikada nije štampan, jer je god. 1849. prigodom nemira u Drezdenu, gdje se onda desio prevodilac, zajedno s ostalim rukopisima Karola Brzozowskoga — izgorio. (Isp. Wacław Parkot: O rękopisach i przekładach »Osmana« w Polsce, dodatak k izdanju »Osmana« 1934, Warszawa str. 462—464.)

koji naziva „Nieśmiertelnik", a onda govori kako je Matica poslije pada apsolutizma započela nov život: *„Predsjednikom joj je postao god. 1878. umrli svećenik Matija Mesić, prvi rektor zagrebačkog sveučilišta, poznati historik, čovjek, koji je na mnogim područjima postigao velikih zasluga za domovinu. Čast predsjednika obnosio je 14 godina uz vanredno mnogo drugih različitih dužnosti, a posla je imao ne malo, jer je često odbor postojao samo na papiru, a cijeli je posao padao na predsjednika. U početku je Mesić vrlo gorljivo nastojao oko Matičinih ciljeva, ali kasnije su ga drugi, važni zadaci — Akademija i sveučilište, pa historička istraživanja, odvukli na drugu stranu".* Govoreći o Matičinu izdanju Kačićeva „Razgovora", veli da je to knjiga s kojom bi se mogli usporediti jedino „Śpiewy historiczne", Niemcewicza. *„Pjesme imaju formu i duh sasvim narodni, potpuno podsjećaju na rapsode guslare, nema u njima ništa umjetničko, ništa nije prekrojeno u drugo odijelo, to su samo pjesme, koje teku prirodnim tokom, s osobinama narodnog epa... Može se slobodno reći, da na Slavenskom jugu nema popularnije knjige od te, narod ju je zavolio toliko, da je mnogo izvadaka prešlo u narodnu poeziju".*

Govoreći o izdanju „Osvetnika" kaže: *„Martić, monah reda franjevačkog, stoji u sredini među narodnom i umjetnom poezijom. Sin Bosne, zemlje najbogatije u opijevanju prošlosti, odgojen je tako, da je pučku naivnost prenio u svoja djela".* Tu spominje i Jukića *„sabirača narodnih pjesama i autora geografije Bosne i Hercegovine".* Govoreći o jubilejima samo spominje „Tisućnicu slovjenskih apostola", a spominjući proslavu tristagodišnjice sigetskog junaka, ljuti se što neki smatraju Nikolu Šubića Zrinjskog Madžarom.

Spomenuvši „Književnik" govori o osnutku Akademije i o njezinim edicijama, da nastavi kratko o društvu sv. Jeronima. Veli, da je nakon Akademije, koja ima njegovati nauku, i Društva sv. Jeronima, koje će njegovati pučku knjigu, Matici ostala sredina. *„U sporazumu s Akademijom Matica je počela izdavati na svoj trošak „Vienac" uvedavši u njemu stvar do onda u Hrvata nečuvenu — honorar piscima. U nekojih starijih pisaca pobudila je ta činjenica nezadovoljstvo, jer su se bojali, da će literatura izgubiti dosadašnji karakter žrtve na oltar domovine i naroda i da će od sada pisati za zaradu".*

Govori zatim o teškim danima Matice, kada je na skupštine dolazilo nekoliko članova, kada na natječaje nije dolazila ni jedna knjiga i kada se govorilo, da treba Maticu pretvoriti u pjevačko društvo. Ali tada dolazi promjena pravila god. 1874., promjena imena ilirskog u hrvatsko i t. d. *„Tako reformirana Matica pokazuje veliku životnu snagu, izdaje Julesa Vernea, Andersena i Antologiju hrvatske i srpske poezije, koju je sredio Šenoa i snabdio sjajnim predgovorom gledajući na liriku djelomice prema Rudolfu Gotschallu, a djelomice prema vlastitim pogledima".*

Govoreći o Klaićevu djelu „Fizička geografija Hrvatske", kaže: *„Autoru je plaćeno 200 forinti honorara, pored toga je premija iznosila 600 forinti, što neka služi za dokaz, kako se skromna pomoć daje hrvatskim piscima, koji zapravo rade iz idealne ljubavi za nauku, umjetnost i narod svoj".*

Matičina izdanja za god. 1878/9. hvali na ovaj način: *„Hrvatske su se knjige uvijek odlikovale elegancijom i unutarnjim vrednotama, ali nova Matičina izdanja nadilaze sva dosadanja, i s tima posljednjim ne mogu se mjeriti nijedne slavenske knjige osim čeških". Pohvalivši među tim edicijama naročito Šenoina „Diogenesa", završava članak ovako: „Na taj su način članovi Matice dobili za Božić god. 1878. ništa manje nego 127 štampanih araka izvrsnih djela, jednu mapu, devet većih drvoreza, dvije fotografije i kromolitografiju. Molim, neka mi netko pokaže sličnu jeftinoću čak i tamo, gdje se knjige prodaju u deset puta većoj količini nego kod Hrvata".*

1881

DVA KNJIŽEVNA DRUŠTVA U HRVATSKOJ

Matica Hrvatska. — Društvo sv. Jeronima.

Maticom se Hrvatskom Grabowski bavi opet i godine 1881. u članku „Dwa stowarzyszenia literackie w Chorwacyi" (Tygodnik ilustrowany 1881, I, 228—229). U tom članku govori o Matici uglavnom ono isto, što je pisao u netom navedenom članku, a onda prelazi na detaljniji govor o Društvu sv. Jeronima, te prikazuje edicije toga društva za god. 1881. Evo kako on sudi o jeronimskim knjigama:

1. „Danica (Jutrzenka), kalendar za god. 1881, ima 160 stranica, sa slikama baruna Fr. Filipovića i biskupa Posilovića, tri drvoreza, koji prestavljaju Dubrovnik, osim toga donosi lijepe članke i dobre pripovijesti, te nekoliko radova ozbiljnijeg sadržaja".

2. „Životi svetaca za mjesec srpanj, iz pera rektora Ivekovića, koji se odlikuje prekrasnim jezikom i kritičnim stajalištem u obradi predmeta".

Knjigu treću i četvrtu (Stražimirovo „Ratarstvo" i Klaićevu „Geografiju Hrvatske" samo spominje, a onda se vraća na „Mijata Brigušu", o kojem je već jednom pisao.

„Od knjiga, koje je već prije izdalo Društvo sv. Jeronima, potanju pozornost zaslužuje „Mijat Briguša, hrvatski seljak" od svećenika Dragutina Stražimira. Čestiti svećenik, koji je gotovo čitav svoj život proveo u doticaju s narodom, u pomenutom je djelu prikazao u jednostavnoj nepretencioznoj pripovijesti ideal hrvatskog seljaka. To je poučna pripovijest, koja odgovara našoj pripovijesti „Pan podstoli, Pan podstolic" ili nepravedno već zaboravljenom prikazu uzorna obrtnika „Pan Wojciech, wzór pracy i oszczędności". Kod nas imamo ideal plemića i obrtnika, a možda ćemo s vremenom i dočekati knjigu, koja će nam potanko opisati ideal seljaka (manje pripovijesti o tom imamo). Budući autor takve knjige može slobodno uzeti za uzor djelo bratskoga nam naroda „Mijata Brigušu".

Iste je godine Grabowski napisao članak „Chorwaci" u listu Tydzień polski lit. art, Lwów 1881 t. XII, 21.

1882

HRVATSKA KNJIŽEVNOST U GODINAMA 1879.—1880.

Političke prilike u hrvatskim zemljama. — Zagrebački potres. — Kohan i Vlasta. — Visok sud o Ivanu Zaharu. — Hrvatska lirika. — Šenoini romani i novele. — Zmaj od Bosne. — Priznanje Josipu Kozarcu. — Hrvatski prevodioci. — Drame. — Dalmacija i Istra. — Sukob Markovića i Pavića. — Starčević i Kvaternik.

Godine 1882 imamo opet tri članka. Prvi je posvećen biskupu Strossmajeru pod natpisom „Biskup Strossmayer i ka-

tedra w Diakowie" (Kurjer warszawski 1882, broj 227), drugi opet vrlo opširno obrađuje našu književnost, a treći se bavi životom i radom Ivana Zajca. Kako ćemo u daljem izlaganju susresti jedan bolji članak o Strossmajeru, ovoga zato ne ćemo donositi, nego prelazimo odmah na studiju „Literatura chorwacka w latach 1879—1880" (Niwa 1882, str. 937—969). Prije prelaza na samu književnost, bavi se autor i ovdje političkim životom u našim zemljama podvlačeći različite događaje, koji su imali utjecaja na razvoj tadašnjih prilika. Ali pustimo ga neka govori on:

„Hrvatskom je narodu uspjelo da zauzme prvo mjesto u razvoju duševnog života južnih Slavena uopće. Mnogo manje izloženi tudjinskom utjecaju negoli njihova braća za Sutlom, Slovenci, sretniji od ovih u političkom i društvenom životu, nadvisuju pri tom takodjer i Srbe i Bugare. Jasna je stvar, da se literarna djelatnost u ovih posljednjih nije daleko pomakla od prvotnih, elementarnih, temeljnih radova, Srbi su pokročili mnogo dalje, a kako je nad oba ta naroda od vijekova lebdio oblak bizantinizma, moraju se oni vanredno truditi da usvoje zapadnu kulturu. Hrvati su u tom pogledu oduvijek bili sretniji, i premda im je uvijek bio težak politički položaj i gotovo vazda mutna vremena, ipak su se oni razvijali pod utjecajem zapadne kulture i njoj zahvaljuju probudjenje svjetovne literature dalmatinske u 16., 17. i 18. stoljeću. I današnji razvoj nosi na sebi znamenje zapada pored težnja za čisto narodnim stilom, i to se, čini se, najviše odnosi na književni separatizam izmedju Srba i Hrvata, pored ustaljenog već po nauci jedinstva jezičnog i etnografskog. Hrvatske i srpske knjige daju čudan odraz, jezik je u njima gotovo jednak, s neznatnim razlikama, a pored toga što ih razdvaja pismo, i duh je u njima različit". Sada govori o Bosni i Hercegovini pa i o Dalmaciji, te se ljuti zbog nesloge Srba i Hrvata u tim krajevima. Spominje dalje reviziju nagodbe, otvorenje Davidove madjarske škole, promjenu na banskoj stolici (Mažuranić-Pejačević) i t. d., te prikazuje ondašnje prilike kao vrlo loše. *„U tom je položaju"*, nastavlja, *„zadesila Hrvate strašna katastrofa potresa, koja je kroz nekoliko mjeseci stalno držala u napetosti stanovništvo Zagreba i okolice i strahovito jako bacila natrag duševni život. Ali, premda to inače ne biva, Hrvati su se poslije te ne-*

sreće osjetili moralno jači, srca i duše su se pokrenule i bolja je njihova strana izbila na površinu. Javna požrtvovnost dala je dobru svjedodžbu narodu, a znakovi saučešća, kojih je bilo svagdje, uzdigli su narodni duh više nego materijalna pomoć."

Osim toga, veli Grabowski, narod je veoma zadovoljan zbog ukinuća Vojne Krajine i pripojenja njezina Hrvatskoj, a nada se, da će tako u skoroj budućnosti biti i s Rijekom, Istrom, Dalmacijom, Medjumurjem, Bosnom i Hercegovinom. Prelazeći na književnost, pisac još jednom apostrofira Hrvatsku i želi narodu njezinu mnogo energije i moralne snage, da sebi jednom osigura bolju budućnost.

Počinjući govoriti o literaturi u god. 1879.—1880. bavi se najprije poezijom, te izražava neobično čudjenje što Hrvati u toj grani literature daleko zaostaju za Poljacima i Česima, to više *„ako uvažimo njihovo bogatstvo i krasotu u narodnoj pjesmi, koje neiscrpivo vrelo još do dan danas nije usahlo i kojoj danas nema ravne u čitavoj Evropi, a još više, kada pomislimo koliko li se istinske poezije krije u karakteru i običajima Hrvata"*. Lirika je, veli, slaba, epika se ugleda još uvijek na svijetle, ali davno već zastarjele uzore dalmatinske, a drama pokazuje, da je još u povojima.

Godina 1880., veli, donijela je drugo izdanje Markovićeva „Kohana i Vlaste", o kom Grabowski misli, da je uglavnom aluzija na hrvatske prilike, jer kako u epu plemstvo šuruje s Germanima, tako i u Hrvatskoj *„cvijet aristokracije povezan slabom vezom s domovinskom stvarju, radije pruža ruku Madžarima — neprijateljima preko Drave — na zator vlastitog naroda"*.

„Ep Kohan i Vlasta proizveo je svojedobno veliki dojam: predstavio je publici mladoga pjesnika punog vatre, potpunog majstora stiha s bogatim, bujnim i gibljivim jezikom, kako u jakim izrazima snage i žara, tako i u izrazima ljubavnog šapta i uzdisanja, pa zato nije čudo, da je mlada generacija pjesmu primila s tolikim entuzijazmom, da je za kratko vrijeme čitava naklada iščezla iz knjižarskih izloga, a potreba drugog izdanja već se odavno osjećala. I drugo je izdanje dobro primljeno, a 1. lipnja prošle godine čitao je pjesmu Andrija Fijan, glumac zagrebačkog kazališta, pred nekoliko stotina osoba, koje

su burnim povladjivanjem nagradjivale i pjesnika i deklamatora."

Grabowski dalje govori o Markoviću kao prevodiocu, spominje poljske utjecaje na tog pjesnika, govori o Markovićevim dramama i spominje ga kao profesora filozofije na zagrebačkom sveučilištu. *„Pjesnika je čekao velik posao* (kad je prihvatio katedru), *trebalo je stvoriti čitav niz priručnika na tom netaknutom još polju u Hrvatskoj. Pjesnik se gorljivo posvetio tom poslu, a zlatostrune je gusle objesio o zid do vremena kad bude ispunio ono što je sebi postavio životnim zadatkom. O da bi se što prije povratio pjesmi! ne jedanput ponavlja kritika i — publika."*

Grabowski prelazi zatim na Ivana Zahara povodom izdanja njegovih pjesama god. 1880. *„Zahar je čisti lirik (Zahar jest lirikiem czystej wody). Stih mu je gladak, zvučan, jezik izražajan, pun snage i pokretljivosti, misli su mu vrlo zrele, odajući gorku, laku, povučenu, čeznutljivu misao, koja se znade snažnim poletom vinuti i u prostore dubljih refleksija"* Grabowski ističe njegovu pjesmu „Sudba", a onda kaže: *„Najljepše su mu patriotske pjesme, one zvuče tako junački kao zveket viteške sablje, časom se iz njih izvija trpka bol i žalost nad nesrećom domovine, a časom opet izbija iz njih srdžba na neprijatelje"*. Od sviju se pjesama Zaharovih Grabowskome najviše svidja „Mač Nikole Zrinjskoga", koja se *„odlikuje majstorskom formom stiha i snagom dikcije"*.

Grabowski, čini se vrlo voli Zahara, jer ga se ne može dosta nahvaliti. Evo što kaže malo dalje: *„Zaharove pjesme ugodno djeluju na čitaoca svojim trijeznim i jasnim razvojem, svijetlim nezaslijepljivim bojama, umjetničkim izlaganjem misli, pune, nesvakidanje, u nerazvučenim kiticama, kojim se nema što dodati niti oduzeti. Lagodnim tokom osjećaja, prirodnošću dikcije i kolorita, jednako tako i zvučnim stihom ponajviše trohejskim, a iznad svega duhom junačkog viteštva i slatkog uzbudjenja, Zahar podsjeća na naše pjesnike iz vremena ukrajinske škole, premda se neposrednog utjecaja naše poezije ne može nikako naći u njega. To je samo dokaz kako je duh hrvatskog naroda bliz našem duhu, a ujedno i kako je Ivan Zahar vjeran tumač toga duha."*

O pjesničkoj Muzi Augusta Šenoe, kaže, da je zašutjela

i da je Šenoa u te dvije godine dao samo jednu stvar u vezanu govoru, a to je „Zmijska kraljica". *„Prije je njegova Muza bila kud i kamo plodnija, Šenoa je spjevao mnogo lijepih lirskih pjesama pored čarobnih balada. Pjesme su mu trebale izići u posebnoj zbirci u dva sveska, ali to do sada nije učinjeno".*

Od drugih pjesnika spominje kao najbolje Badalića, Buzolića, Despota, Kamenara, Arnolda i Milku Pogačić. *„Lijepe je erotične stihove pisao pokojni već Rikard Flieder Jorgovanić, u Palmovića se može naći utjecaja naše poezije, naći ćemo u njega takodjer prijevod „Ludmile" od Zaleskoga i izvadak iz „Pieśni o ziemi naszej".*

U Dalmaciji, kaže, izlazi „Slovinac", gdje se katkada susrećemo s imenima starijih pjesnika — Kazalija, „autora „Zlatke", Matije Bana, pisca drame „Mejrima" i „kneza Mede Pucića, potomka staroga dubrovačkog roda, i nekoliko drugih".

U nastavku svoga prikaza govori Grabowski o *„mladjahnom adeptu poezije Krunoslavu Kutenu, koji je u ono vrijeme izdao zbirku pjesama pod natpisom „Primula veris", „koja svjedoči da ima istinskog talenta. Tamo ima mnogo osjećaja navlastito patriotskog, premda ne manjka tužbe na sudbinu tako svojstvene nedozrelim pjesnicima, a osim toga pjesnik se sili na traženje forme: rondo, madrigal, gazela, alkejske i saličke ode".*

„U tu mladu poeziju najednom se čudno zarila zbirka pjesama „veterana hrvatske Muze, dvorskog savjetnika Franje Žigrovića Pretočkog. To je kao posljednji odjek Ilirskog pokreta; ima tamo stihova dijelom patriotskih, a dijelom posvećenih obiteljskim osjećajima, danih jednostavno, bez velikih pretenzija, što opominje na nekoje stihove St. Jachowicza".

Dalje spominje opet Grgu Martića, te mu posvećuje ove riječi: *„Originalnu pojavu u hrvatskoj književnosti predstavlja franjevac bosanski Grga Martić, koji piše pod pseudonimom Radovan. S obzirom na formu drži se uzora narodne epike, piše u trohejskom metru bez rime. . . . unutrašnja strana njegovih djela odiše duhom narodne poezije, uzdignute već na stupanj umjetnog pjesništva. U svom ciklusu „Osvetnici" (Mściciele) Martić pjeva bojeve kršćana s Turcima,"* Grabowski još dodaje da je Martić prošle godine dovršio peto i posljednje pje-

vanje ovoga ciklusa, koje ima izaći nakladom studentske organizacije „Hrvatski dom" u Zagrebu.

Prelazeći na roman govori Grabowski najprije opet o Šenoi. Uzevši u obzir, da su u dvije godine izašli „Diogenes", „Prosjak Luka", „Vladimir", „Kanarinčeva ljubovca", „Zagreb pod interdiktom" (Kletva), koju je onda Šenoa spremao za „Narodne Novine" Grabowski se čudom čudi takvoj brzini u stvaranju: *„Snebivamo se nad takvom djelatnošću uvažimo li da Šenoa posvećuje pisanju samo ono vrijeme, koje mu ostaje poslije teškog činovničkog rada (jest on senatorem czyli notaryuszem miejskim), a pri tom uredjuje „Vienac" i sudjeluje u svim narodnim nastojanjima, kao na pr. u Matici, kojoj je potpredsjednik."* Grabowski i ovdje govori, da se takav rastrojeni život i vidi na Šenoinim velikim djelima, gdje se može naći po koja nelogičnost, a zatim nastavlja: *„Autor „Senjske ruke" ima svoj vlastiti način pisanja: energičan, izražajan, sadržajan dijalog mu je živ, odsječen, scene slika u ne mnogim ali snažnim bojama. . ."* Zatim nešto dalje: *„Realista od pete do glave, umije zahvatiti istini do dna, pojave čudesne, komične znade dati u zlatnim tracima neuporediva humora, ali pored toga gleda u tajne duha i srca okom duboka psihologa i izvlači iz njih briljante najdivnije poezije. Dodajmo jošte krasan jezik, prebogat blagom kakvo se krije u govoru hrvatskog puka, i dobit ćemo sliku sposobnosti i pogrešaka neobičnog talenta Augusta Šenoe, koji bi bez sumnje i u svakoj kud i kamo bogatijoj literaturi zauzimao dostojno mjesto."*

Grabowski dalje veli, da zbog naprijed spomenutih razloga (Šenoino preopterećenje silnim poslom) pretpostavlja piščeve kratke stvari dužima, i *„koliko poznajemo njegova djela, najviše cijenimo „Senjsku ruku", „Karanfil s pjesnikova groba", a sada pretpostavljamo još i „Prosjaka Luku", „Kanarinčevu ljubovcu", „Diogenesu" i „Vladimiru", premda ni iz daleka ne mislimo tima posljednjima poreći njihove velike vrijednosti".* Sada podaje pisac tumač i sadržaj „Diogenesa", „Vladimira", „Prosjaka Luke" *(„ta se pripovijest zbiva u malom svijetu, ali uza sve to čini snažan dojam, seže duboko u tajne ljudskog srca i društva, a pored toga puna je i jake psihologije i socijalnog osjećaja")* i „Kanarinčeva ljubovca". Prikaz ove posljednje stvari Grabowski završava: *„Bilo bi vrlo poželjno, da se — za nauku*

budućim naraštajima — hrvatski beletristi češće pozabave gradivom iz povijesti pada svoga plemstva, možda bi historija mortuorum i morituroruni bila poticaj na množenje resurecturorum".

Naš se pisac dalje bavi djelom „Geranium", za koje navodi da je izašlo pod pseudonimom Sergij P. Grabowski hvali autorov talenat, daje analizu djela i kaže: *„Ovog pseudonima nismo još do sada sreli, ali sjajni stil, konsekventno provedeno pripovijedanje, možda malo presitničava, ali savršeno točna analiza, dovodi nas do uvjerenja, da je to djelo neobičnog i izgradjenog već talenta, kakvog Hrvatima najsrdačnije želimo"* (Ivo Vojnović, op. prev.)

Dalje spominje Grabowski Josipa Eugena Tomića i govori o njegovu „Zmaju od Bosne" (Smok bośniacki). *„Matica puštajući u svijet Tomićev roman htjela je da privuče i bosanske čitaoce, htjela je opomenuti begove i age, da im nije sila bacati poglede na Stambul, nego da se radije približe svojoj braći preko Save. „Zmaj od Bosne" izvrsno se svidio Bosancima, dobro je primljen i od hrvatske publike, a i naša će ga javnost pročitati s interesom, jer će skoro izaći u poljskom prijevodu, na kome radi gospodja Paulina Konarzewska, koja stanuje u Sarajevu."*

Prelazeći na Janka Jurkovića povodom Matičina izdanja njegovih „Izabranih pripovijesti" (1880.) veli, da je on najomiljeliji hrvatski humorista, te ga usporedjuje s Augustom Wilkońskim (1805.—1852.). *„Ima medju njima izvjesna srodnost duha, opisivanje u jednostavnim slikama, bez umjetno izmišljene fabule, slike su im istinite, protkane zlatnim osmijehom, samo što je naš „chirurg filozofii" poljski plemić, koji slika snažno, energično, izazivajući smijeh do suza, dok je Jurkovićeva humoristika lakša, flegmatičnija, više posvećena suptilnosti i delikatnosti slike, nego snazi efekta. Pri tom je Jurković mnogo manje nego Wilkoński sklon satiri i karikaturi".* Sada Grabowski daje sadržaj novele „Ima i tome lieka" (Jest i na to lekarstwo i „Seoski mecenati" (Mecenasowie wiejscy), a onda završava odio o Jurkoviću: *„Stil je Jurkovićev jasan, zreo, a uz to gladak i lak, pun divnog cvijeća, koje mu samo ispod pera izlazi. Autor, čovjek temeljito naobražen, nekada profesor sta-*

rih jezika, duboko upoznat s klasičnom i novijom literaturom, umije cijeniti vrijednost istančane forme i izgradjena stila."

Rikardu Fliederu Jorgovaniću posvećuje Grabowski čitav mali nekrolog, a onda se bavi Gjurom Arnoldom, za kojega veli, da je dosad bio poznat kao lirik, ali njegova neduga novela „Samo četvrt sata" (Tylko kwadrans) *„daje nade, da će s vremenom nakon odgovarajućeg razvoja i izgradnje, Hrvatska moći u Arnoldu naći izvrsnog romanopisca." (Sic! op. prev.).*

Seoski život, veli, crtaju Vladislav Mrazović i Josip Kozarac. O prvom kaže da ima krasnih slika crtanih delikatno, suptilno, istinito s primjesom poezije, on daje selo s vedre strane, dok taj isti život seoski, *„ali već s druge strane, žalosne, bolne, sa strane zablude i grijeha, crta nam mladi autor J. Kozarac u knjižici pod natpisom „Priče djeda Nike".* Karakterizaciju Kozarca daje ovim riječima: *„Kozarac pozna narod, umije zagledati u njegove tajne, on je dao cio niz izvrsnih fotografija. Taj mladi pisac uspne li se na viši stupanj artizma, može postati za Hrvate takvim slikarom seoskoga života kakvim je za Čehe Karolina Světlá".* U nastavku kaže Grabowski, da je Kozarčevo djelo i važan etnografski spomenik, jer su u njemu prikazane zadruge, *„ta prastara društvena institucija".*

Pri govoru o našoj prijevodnoj literaturi ističe Šenou, Maretića (Odiseja), Budmanija, Markovića, Fiamina, Webera-Tkalčevića, Tomića, Homotarića, i Broza. Za ove posljednje podvlači naročito, da prevode s poljskoga, a za Tomićev prijevod „Hanje" veli: *„Čitajući taj prijevod, divimo se preko volje kako su se sve ljepote originala sačuvale u jeziku, koji nam je doduše pobratimski ali daleko za nama zaostao u svom razvoju."*

I u ovom se članku bavi našim kazalištem. *„Prelazeći na dramsku literaturu, moramo upozoriti čitaoce na fakat, da Hrvati savršeno shvaćaju važno značenje ovoga faktora u razvoju narodnog života. Teatar je u Zagrebu niknuo javnim doprinosima god. 1842. i za kratko se vrijeme razvio tako daleko, da grad, koji broji jedva 30.000 stanovnika ima danas i dramu i komediju i jednako ne lošiju operu. Na drami djeluje nekoliko jakih talenata kao na pr. gdje Ivka Kraljeva, Ružička-Strozzi i gg. Mandrović, Fijan i Milun pored nekoliko drugih. Na zagrebačkoj se sceni predstavljaju važnije novosti francuske, njemačke pa i talijanske, a pri tom ima i nešto originalnih pro-*

dukcija, od kojih je najpopularnija Freudenreichova igra „Graničari", koja je koncem god. 1879. davana stoti puta.

Grabowski spominje natječaj za najbolju dramu god. 1880., te veli, da je prvu nagradu dobio Tomićev komad „Barun Franjo Trenk". Opisujući sadržaj drame, pisac daje pregled Tomićeva dramatskog rada, te spominje drame „Bračne ponude" i „Zatečeni ženik" (Oświadczyny i Ujęty narzeczony). Za prvu kaže, da je doduše manjkava u tehnici, ali je zato živahan dijalog, točna karakteristika i lijep jezik dao dobro svjedočanstvo o autorovim sposobnostima. „Zatečeni ženik", mnogo je bolji, dokazuje Tomićevu evoluciju i napredak, te je, kaže, jedna od najboljih hrvatskih komedija. *„Provodjenje intrige, karakteristika osoba i scenska živahnost. govore za to, da bi Tomićeva komedija i na drugim pozornicama mogla imati uspjeha.* Osim dramskog rada spominje Grabowski i Tomićeva libretistička nastojanja, te podvlači njegov libreto „Twardowski" na osnovu romana Kraszewskoga „Mistrz Twardowski" za muziku Ivana Zajca. (O Zajcu ima i poseban članak, vidi dalje u tekstu).

Do Jurkovićevih drama ne drži mnogo, te veli, da se u njima ogleda njegov novelistički duh, ali mu hvali majstorski jezik i originalnu dosjetku, te spominje njegov rad o pučkom komusu. Kao najbolju dramu navodi „Kumovanje" (Kumostwo, wyborna farsa, pełna humoru i dowcipu), a najneuspjelijom smatra „Pradjedovu sliku" (Portret pradziada).

Baveći se dalje našom dramom, Grabowski govori o zagrebačkom glumcu Nikoli Milanu, koji da je u te dvije godine izdao četiri komedije pisane u maniri Kotzebuea, koje su imale dosta uspjeha na sceni (Veteran, Amanda, Bez brkova i Dva vojnika Leopoldove pukovnije). Jednako spominje i Augustova mlađeg brata Julija Šenou, koji se, kaže, okušao dramom „Pagat ultimo". Nadalje govori o drami nepoznata autora pod imenom „Marula", koja je bila slaba, a Šenoa savjetuje u „Viencu" autoru, da preradi svoje djelo.

Kao karakteristiku naših tadašnjih prilika piše Grabowski i ovo nekoliko riječi: *„Kao kuriozum spominjemo novo djelo sina velikoga Ljudevita, Velimira Gaja, poznatog po njegovim slabo vrijednim stvarima u prozi i stihu, koje je sam autor re-*

klamirao smiješnom samohvalom. Njegovo novo djelo nosi naslov „Grabancijaš preporođen", i trebalo bi biti, kako veli autor, hrvatskim Faustom, glumskim čaropojem u 5 činova. Velimir Gaj u novinskim oglasima uvjerava čitaoce, da je u tom tobože Faustu jezik „prelijep" i da je to „narodopisna umotvorina hrvatska". Tu objavu pokvarenog duha primili su i javnost i štampa kao neobičnu humoristiku".

Grabowski prelazi dalje na historiju, te u iscrpljivu i temeljito prostudiranu prikazu daje presjek kroz život i rad Tadije Smičiklasa, Radoslava Lopašića, Franje Račkoga, Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga, Šime Ljubića, Ivana Tkalčića, prof. M. Magdića i dra Petra Matkovića, a spominje i rad Ognjoslava Utješenovića o Jurju Utješiniću. Predaleko bi nas odvelo da analiziramo sve, što Grabowski govori o našim historičarima, ali možemo reći samo toliko, da se iz svega, što on piše, vidi, da je naš, javni život i kulturna nastojanja pratio koliko sa silnim simpatijama, toliko i sa velikom količinom stvarnog kriticizma, te s tih dvaju gledišta ocjenjuje vrlo strogo ali pozitivno djela naprijed navedenih pisaca.

Naša etnografija daje Grabowskom također obilno i iscrpljivo gradivo. On navodi, da Matica sabire materijal za izdanje narodnih pjesama, a posve nezavisno da radi Kuhač, čija zbirka sve više raste. *„Kuhač je tome poslu posvetio ne samo nekoliko godina svoga života, nego on sam i izdaje te pjesme u svojoj nakladi uz vrlo malu pomoć vlade i grada, a izdanje mu je sjajno u svakom pogledu. Tom III. sadržaje u sebi ljubavne pjesme iz najstarijeg doba, a pri koncu drugog sveska jednu pjesmu poređuje Kuhač s našom „Pojedziemy na łów"; takvih bi se poredaba moglo naći i u nekim drugim melodijama". Ovdje* govori o Kuhačevoj raspravi „Prilog za povijest glasbe južnoslovjenske", koja je štampana u Radu, a zatim nastavlja. *„Gospodinu Kuhaču zahvaljuju južni Slaveni muzički jezik, ne stvoren samovoljno, nego uzet iz narodnoga govora s velikim trudom i brižljivošću".*

Grabowski spominje nadalje, da je Matica Dalmatinska izdala Pavlinovićevu „Narodnu piesmaricu", a zatim se bavi *„starim radnikom na narodnoj njivi"* Mijatom Stojanovićem, te govori o njegovu djelu „Ponovljene slike iz domaćega života hrvatskoga naroda po bivšoj Krajini", („Vienac") i „Nacrt slika

iz života našega hrvatskog naroda po Slavoniji i Srijemu". Kod govora o onoj prvoj veli: *„Autor prati hrvatskog seljaka od kolijevke do groba, slijedi ga u čitavu kućnom životu, u svim radovima, običajima, po svim godišnjim dobima".*

Zanimaju ga također i istarske prilike, te o istarskoj literaturi onoga vremena kaže ovo: *„Matko Laginja upoznaje nas s Hrvatima Istre u sličicama štampanim u „Viencu" pod natpisom „Istarske pričice", pisanim sa životom i humorom. Taj je primjer potakao mladoga pisca A. Tentora, te je i on također u „Viencu" dao „Creske pričice", slike s otoka Cresa u Kvarnerskom zalivu. Iz oba se ta rada uvjeravamo s kakvim se poteškoćama mora boriti narod u Istri i na obližnjim otocima, koje bi Italia irredente htjela pripojiti oslobođenoj Italiji, a u kojima seoski Talijani i italomani ugnjetavaju hrvatsko stanovništvo koristeći se germanskom mržnjom na sve što je slavensko".*

Prvak u historiji literature mu je Franjo Marković. Grabowski se dosta opširno bavi njegovom Estetičkom ocjenom Gundulićeva „Osmana", te ističe prednost Markovićeve teorije pred Pavićevom. Za Markovićevo djelo kaže, da je *„najopširniji i najtemeljitiji rad o toj velikoj epopeji dubrovačkog pjesnika, koja osim toga što predstavlja divno i neuništivo blago južnih Slavena, ujedno s punim oduševljenjem slavi naše pretke, junake hoćimske bitke kao borce za križ sveti".* Nešto dalje, svršavajući govor o „Osmanu" veli: *„Pri koncu izvrsni estetik energično napada kudioca pjesnikova Armina Pavića, pobjednički pobija njegove pogrešne i pesimistične poglede i tim završava svoje djelo, znatno u svakom pogledu, započeto s ljubavlju prema predmetu, a dovršeno s rijetkom temeljitošću i snagom uvjerenja. Grabowski još navodi Markovićevu studiju „Stanko Vraz, njegov život i djela" „gdje autor u zanimljivu i duboku prikazu predstavlja rad pjesnikov i ocjenjuje njegova djela sa stanovišta estetike kao najbolju liriku iz doba t. zv. Ilirizma".*

O knjizi senjskog profesora Ivana Radetića „Pregled hrvatske tradicionalne književnosti" piše Grabowski najpohvalnije i zamjera zagrebačkoj kritici što je napala *„tu malu, ali od velike vrijednosti knjižicu".* Grabowski energično brani Radetića, te završavajući svoju obranu kaže: *„Bilo bi vrlo poželjno da bismo i mi, koji posjedujemo tako bogate zbirke narodne poezije, jednom dobili dostojan ključ do nje; djelce prof. Radetića može u tom obziru poslužiti kao uzor i shema".*

Nadalje Grabowski piše o Luki Zimi povodom njegove studije „Figure u našoj narodnoj poeziji s njihovom teorijom" — *„stvar napisana od učenjaka, kojega već poznajemo po djelcu o metrici narodne poezije."* Dalje govori ukratko o F. Ž. Mileru, Sundečiću, Daničiću (Rječnik), M. Divkoviću (gramatika), Paviću i Valjavcu (hrvatske i slovenske akcenatske studije), te nastavlja: *„Vrijedan je pažnje članak „Vienca" „Czy nasi kajkawcy są chorwatami" czy mówią po chorwacku?, u kojem autor Ivan Milčetić dokazuje na lingvističkoj i etnografskoj podlozi, da one kajkavce, stanovnike zagrebačke okolice, Zagorja i nešto dalje oko Križevaca valja držati za Hrvate, a ne za Slovence, kako su to neki htjeli upotrebljavajući jezične dokaze u političke svrhe. Apologični karakter ima i djelce „Narodowość chorwacka czyli dusza narodu chorwackiego" od mladoga autora Gjure Deželića, koga je na taj rad potaklo mišljenje petrogradskog profesora A. Majkova, da hrvatske narodnosti nema i da ju je stvorila (risum teneatis!) — austrijska policija".*

Zatim ukratko govori o doktorskoj disertaciji Gjure Arnolda („Etika i historija"), onda prelazi na pravnike, te spominje Derenčina, Juračića, Blaža Lorkovića, Jaromira Haniela („Čeha rodom"), a spominje i dalmatinske pravnike i hvali njihov list „Pravo".

Završavajući svoj članak zadržava se još malo na književnoj djelatnosti Stranke prava. Zbog zanimljivosti pogleda jednoga Poljaka na naše stranačke prilike onoga doba evo tog pasusa u cijelosti: *„Pri kraju spominjemo nekoliko knjižica, koje je izdala na svijet stranka Starčevićanaca, a koje predstavljaju karakterističan kuriozum hrvatske literature. Starčevićanci (Starczewiczanie) tako nazvani po svom vodji dru Anti Starčeviću, autoru nekoliko pamfleta, predstavljaju najradikalniju partiju, koja je u saboru uzela naziv stranke prava. Geslo joj je ujedinjenje hrvatskih zemalja a kako Starčević hoće — i svih južnih Slavena u jednu veliku Hrvatsku, slobodnu od svakog doticaja s krunom sv. Stjepana, odnosno daleko od madjarskih ugnjetavača, a s ostalom monarhijom vezanu samo personalnom unijom. Želju za ostvarenjem toga ideala dijele s nji-*

ma bez sumnje i svi dobro misleći Hrvati, samo što oni dalekovidniji uzimaju u obzir unutarnje okolnosti i nesavladive poteškoće, te ne smatraju pametnim istupati otvoreno s nepraktičnim težnjama, kakve bi mogle samo zamrsiti i onako teško političku situaciju. Starčeviću i njegovim pristašama očito je važnije da otvoreno priznaju snagu i čistoću uvjerenja, a njegov bi privatni život imao biti uzorom starorimskog još morala. Nažalost ta stranka ima pogrešku, da uzroke zaprekama u postizavanju svojih ideala ne traži u vlastitoj kući, nego u niskoj beskarakternostii i dakako zloj volji pripadnika drugih stranaka, kojima Starčević iznalazi ne pristali naziv Slavosrbi. Strastveno napadanje na ljude donijelo je Starčevićancima nadimak stekliši (wściekli). Organ je stekliša „Sloboda", koja izlazi na Rijeci, časopis uredjivan vrlo slabo, ali strastveno, i njegovi bi izdavači trebali prije svega da nauče zlatnu maksimu našega Krasickoga „Treba učiti, prosao je zlatni vijek". Nekoliko knjižica izdanih kao separatni otisci iz te „Slobode", pri čitanju nam hoćeš ne ćeš dozivaju u pamet onu staru „Si tacuisses, sapiens mansisses". Tako na pr. brošurica „Ruski odnošaji" daje jasan dokaz, da je njezinu autoru nedostajalo najelementarnijih pojmova o zemlji, o kojoj je htio pisati. Sam je Starčević izdao god. 1880 knjigu pod natpisom „Pisma Magjarolacah", koja je imala biti satira na Slavosrbe, a nije ništa drugo nego neukusan paskvil na protivničke stranke smišljen u časovima praznog i bezosjećajnog brbljanja. Teško je čitati poruge o takvim ljudima kao što je na pr. biskup Strossmayer, koji je nesumnjivo zaslužio nadimak „prvi sin domovine", a kojemu se Starčević tako ludjački ruga, njemu, koji je toliko toga dao za svoj narod i još sada daje, a u svijetu svojim karakterom i umom tako blistavo reprezentira Hrvatsku![1])

Zanimljiva je biografija Eugena Kvaternika, poginuloga u teške uspomene Rakovičkoj buni, toga istupa nekoliko možda čestitih, ali neopisivo lakomislenih zanesenjaka. Iz te biografije, pisane zaista dobrim perom, možemo uistinu vrlo dobro upoznati toga najizrazitijeg predstavnika svoje ideje, čovjeka nesebičnog plemenitog, svom dušom posvećenog, ali nažalost bes-

1) Kasnije je Grabowski svoje sasvim nepovoljno mišljenje o Starčeviću, koje je očito bilo sugerirano od Starčevićevih protivnika, korigirao, o čemu će još biti govora.

korisno, narodnoj stvari. Napori Kvaternikovi u domovini, u Petrogradu, u Turinu i u Parizu nisu donijeli nikakva rezultata hrvatskoj stvari, a on je izmučeni svoj život zapečatio uzaludnom žrtvom u ustanku, kojega je brzo ugušenje bilo srećom za zemlju, jer ju je spaslo od bezbroj nesreća i nevolja. Čitava starčevićanska literatura izvrsno zaslužuje izraz jednoga od pravih patriota hrvatskih, da „lijepu zastavu drže lude ruke". A žalosno je pomisliti da ta stranka ima velik upliv na znatan dio mladeži".

Ovaj članak završava Grabowski s vrućom željom, da bi Hrvatska u literaturi i dalje napredovala kao do sada i da pomoću nje danas sutra izgradi bolju budućnost.

(Nastavit će se)

Književni prikazi

„Seksualni problemi"

prijevod Dr. Krste Spalatina, izdanje konzorcija »Istina i život, Zagreb 1939., 310 str.

Prijevodnoj kolekciji »Istina i život« namijenio je osnivač, pok. Dr. Avelin Čepulić slijedeću zadaću: »U hrvatskom prijevodu pružati inteligenciji prvorazredna i najnovija djela o suvremenim teoretskim i praktično-životnim pitanjima, napisanim na temelju kršćanskih principa i tradicije evropskog Zapada.«

Drugi svezak ove kolekcije »SEKSUALNI PROBLEMI« u prijevodu Dr. Krste Spalatina sa francuskog pridržava se također ove linije.

Prelistamo li ovu knjigu, prvi sud, koji se nameće, jest: dobra, interesantna i potrebna knjiga. Tko iole pozna našu domaću bibliografiju bit će vrlo zadovoljan, da su konačno i katolički orijentirani krugovi — iako jednim prevedenim, ali modernim i dobrim djelom — pokazali put za ispravno zauzimanje stava prema ovom delikatnom problemu, koji toliko zadire u život svakog pojedinca, a kojega problematika duboko prodire i u edukativnu sferu svakoga odgajatelja, naročito u odgoju omladine u stanju pubescenije i adolescencije.

Knjige, koje su kod nas o tome predmetu do sada izašle, većim dijelom su prijevodna literatura ili kompilacije prema stranim izvorima, a manjim dijelom originalna djela. Kvalitet tih djela je vrlo različit. Redaju se od pučkih i popularnih izdanja preko čisto stručno

medicinskih i bioloških do takvih, koja nijesu drugo negoli više ili manje prikrivena pornografija, izdavana iz posve lukrativnih razloga.

Slabost većine ovih izdanja leži u njihovoj jednostranosti. Većinom ih pišu liječnici. Medicinski ili higijenski problem međutim je samo jedan u nizu seksualnih problema, a ne jedini. Zato je i pomenutoj knjizi dobar naslov »S e k s u a l n i p r o b l e m i«, jer je time naglašena složenost ovoga pitanja, a ne njegova jednostavnost ili općenitost u smislu panseksualizma.

Zato je bila sretna zamisao francuskih izdavača, da djelo iznesu kao niz međusobono povezanih rasprava četrnaestorice autora, koji su osvijetlili problem s različnih strana.

Time je djelo postalo interesantno, izbjeglo je jednostranosti, te je svakako dokumenat, kako se i sa strogo kršćanskog stanovišta mogu slobodno i suvremeno tretirati i ova pitanja.

Nakon duhovitog predgovora Jaques-a de Lacretelle-a, člana Francuske Akademije, dijeli se knjiga na pet dijelova: I. Seksualnost i ličnost. II. Seksualnost i moral, III. Seksualnost i društvo, IV. Seksualnost i spiritualnost, V. Poživinčeni sud o svijetu.

U prvom dijelu nalaze se ove rasprave:

Andre Berge: Dijete pred spolnim problemom. Ton ovoj prvoj raspravi daje izreka: »Kada bez sustezanja pričamo nevinu djetetu, koje radoznalo pita za svoj fiziološki postanak, čudne priče o kupusu i rodi, ne pada nikome na pamet, da smo prema njemu mnogo neuljudniji i nepošteniji, negoli ako odgovorimo istinu na njegova pitanja.« Jer »kad to ne učine roditelji, pobrinu se za to drugovi — i to ne uvijek najbolji — loše knjige i medicinski leksikoni.«

Razumljivo je, da se dijete i u oblast ovoga saznanja mora uvoditi postupno u skladu sa svojim razvitkom. »Ako odgojitelji lažu ili prešućuju, jedan dio toga rada mogao bi biti krivo usmjeren, ako pak odgojitelji prerano iznesu materijal, za primanje kojega mladi individuum nije još spreman, nastat će iz toga samo nered, a ravnoteža će se poremetiti. Treba stoga pažljivo iščekivati i prepustiti djetetu, da samo uredi tok svojih istraživanja na spolnom području.«

Isti dakle princip kao i na ostalom području moderne pedagogije. Zato i veli autor: »Čemu u toj neiskristalizovanoj periodi izmišljati za nju naročite zakone, naročiti moral i posebnu pedagogiju? Na svim područjima treba pripremati mlado biće za buduće dužnosti odrasla čovjeka.«

Prvi odgojitelji djeteta u tom pogledu trebali bi da budu prosvijetljeni roditelji. Na žalost njima u većini slučajeva ne dostaje potrebnog razumijevanja dječje psihe.

»Sve ono, čime od individua stvaramo jaku, pravu i zdravu ličnost, ipso facto pruža najpovoljnije uvjete za uspjeh njegova spolnog odgoja.« Pa ipak »mnogi roditelji su mnogo stroži moralisti za donji dio trbuha nego za sve ostalo, dok djeca i ne razumiju ništa od njihovih strogih zabrana«. »Dok u ostalim područjima morala odgojitelj uvijek nastoji da bude razborit ili da takav izgleda, on ovdje napušta takvo nastojanje.«

»Po nekoj čudnoj zabludi roditelji govore o ovim stvarima i viču katkada, kao da ih dijete, komu se obraćaju, već po prirodi poznaje, i to onako opširno kao i oni. Zaboravljaju, da to gledaju očima odraslih ljudi, da je već njihovo držanje determinirano njihovim »odraslim« shvaćanjem; što je sve potpuno tuđe nevinom djetetu.«

»Čim je riječ o spolnim organima, kao da inteligencije nestaje pred magičnim zakonom nečistoga. Razumije se, da već sama bojazan, da prekršimo takav zakon, stvara kazne, koje su također magične, a ispoljuju se u zabranama, dovode do socijalnih nedaća i koče afektivni razvoj individua, a taj zastoj opet lako izaziva i neke spolne abnormalnosti.«

»Roditelji rado nazivaju »prljavim« sve ono, što se odnosi na tu pojavu, a da i ne pomisle, kako je nezgodno spajati pojam prljavštine s prvim manifestacijama jednog prirodnog i zdravog nagnuća.«

Stoga je »najpreči pedagoški zadatak, da se iz tih stvari odstrani smetenost i uzbuđenje«. »Spolni odgoj mora se razvijati u znaku normalnosti. To nam služi kao dokaz, da ga moramo uklopiti u odgoj shvaćen u širem smislu.«

»Po raširenoj zabludi ljudi misle, da odgoj mora ići za tim, da obuzda revolucionarne snage života. Međutim one mogu potpomoći najviša stremljenja, ako ih naše nerazumijevanje ne odbaci sasvim u prosti erotizam.«

Vrlo je važan i faktor okoline, pa stoga treba paziti na način kako dijete dolazi do svojih spolnih spoznaja. Obiteljski duh, odnos roditelja, dječje društvo, novine, knjige, kino, kazalište itd. sve su to faktori, koji se ne smiju izgubiti s vida.

Xavier de Lignac postavlja na čelo svoje rasprave **o odnosu seksualnog života i ličnosti** Gilliard-ovu izreku: »Nepovjerenje prema tijelu je samo kukavičluk duše.« U duhu ove izreke ocrtava i osuđuje poslijeratni duh omladine i buržujski moral, koji je danas postao moral ne samo jedne klase, nego je »iznad svih rasnih, stranačkih i vjerskih granica moral jednog čitavog svijeta — našeg svijeta.« Autor ukazuje na izvore i uzroke toga morala njegova najnovija očitovanja u totalitarnom društvu.

Zato je potrebno otkriti i objasniti pravi karakter seksualnosti i dati joj dostojno mjesto u životu čovjeka. »Danas je svakom jasno, da seksualnost nije samo elemenat fiziološkog života, nego da ona duboko zadire i u duševni život«. »Ne možemo čovjekov spolni život svesti samo na obavljanje neke funkcije.«

»Seksualnost, koja se nalazi u začetku svake ljubavi, može se ili izgubiti u razvratu — dakle u mehanizaciji nagona — ili stvoriti naj-

nesebičniju duhovnu moć stvaranja — koja je opet suptilno iskorišćenje skrovitih i nužnih snaga mesa i krvi.«

Kojim će putem poći, ovisi o ličnosti čovjeka.

Odnose seksualnosti i ličnosti raspravlja dalje **Theo Chentrier** slijedeći kritički uglavnom poznate psihoanalitičke metode i freudovsku doktrinu, ali ne zapadajući u njihove neprirodne ekstremnosti.

Član brazilijanske akademije **Tristan de Athayde** u svojoj raspravi **Je li eugenika prihvatljiva?** veli: »Moderni čovjek počeo se obožavati u času, kad je postao svijestan, da je životinja.« Podvrgavajući kritici suvremene nastranosti eugenike veli ironično: »U uljuđenom društvu budućnosti parenje će se obavljati u ljudskim konjušnicama, dolično i savršeno uređenim, kao što danas dobivamo čistokrvne životinje pomoću brižne selekcije i križanja.«

»Svi današnji eugeničari, koji nastoje o eugeničkom problemu imati ne samo političku viziju, nego i filozofsku, promatraju eugeniku ne kao nauku, nego kao vjeru. — Kult tijela mjesto kulta duha.«

Nasuprot tome »u svakoj pravoj kršćanskoj filozofiji, suglasnost između tijela i duha je bitna, a naročito u tomizmu, koji naučava supstancijalno jedinstvo jednoga i drugoga.«

»Osnovno je načelo tomističke psihologije, da ljudsku dušu možemo potpuno definirati samo u funkciji tijela, u kojemu živi i s kojim tvori stvarno supstancijalno jedinstvo.«

»Mi znamo, da čovjek nije neograničeno stvorenje, a ako bude nastojao prekoračiti svoje prirodne granice, moglo bi se dogoditi, da degenerira, mjesto da se »regenerira«.

»Razlika između eugenezije, koju prihvaćamo i eugenizma, koji moramo odbiti, u ovome je: prva gleda čovjeka kao čovjeka, dok ga drugi promatra jedino kao životinju.«

U drugom dijelu knjige najprije slijedi duhovita rasprava svećenika Monchanin-a **»Biologija i seksualni moral«.**

U njoj pobija t. zv. biološki i naučni moral, jer je moral normativna disciplina. »Naučni su zakoni u indikativu, a moralni u imperativu«. Govoreći o normalnom nagonu veli, da je to onaj, »koji je došao do kraja svoje povijesti, koji je prošao fazu djetinjstva i rane mladosti, koji se lokalizirao i normalno teži k drugom spolu«

»Seksualnost daje ljudskoj koanasteziji njezin pozitivni karakter, skreće ga prema drugome i oslobađa ga od egotizma.«

»Ne postoji u čovjeku nespojivi dualizam, ne postoji odijeljeni spiritualizam i odijeljeni materijalizam. Nema samo život tijela i duha, koji bi bili sasvim raznovrsni. Postoji naprotiv neprestano i potpuno prožimanje psihološkog i fiziološkog života.«

»Zanijekati ili mimoići spolni nagon: to je »moral smokvina lista«, koliko je naivan i bezuspješan, toliko je glup. To je u pedagogiji zakon šutnje. Ne može se ni obescijeniti nagon, niti ga smatrati sramotnim. To bi značilo pobrkati nagon, koji je izvor života, s griješnim

djelima čovjeka, koji, ne znajući ili ne htijući ga nadzirati, slijepo mu se podaje.«

Druga raspravica **O. Benoit Lavand-a** obrađuje dilemu **»Seksualna higijena ili seksualni moral«** razrađujući je u ove odsjeke: Glavne crte seksualnog morala, Protivnici kršćanskih načela, Seksualni materijalizam, Kritika seksualnog materijalizma, Je li čistoća protivna prirodi?, Snaga seksualnog morala.

Treći dio knjige **»Društvo i seksualnost«** donosi dvije rasprave. Prva je od **Pierre-Henri Simon-a »Brak i društvo«.** U njoj obrađuje najprije smisao braka, brak kao osnovno načelo ljudskog društva i brak kao prirodnu zaštitu djeteta.

»Dijete nalazi svoju prirodnu sredinu u obitelji, a ne u državi. Možete zamisliti najbolje škole i najsavršenije zavode, koji će imati uvjete najnaučnije higijene, najnovije pedagogije i najracionalnijega odgoja, to sve još ne će biti kućno ognjište.«

Velika zapreka stvaranju brakova jesu današnje teške ekonomske prilike. Zato i autor kaže: »Pravedniji i zdraviji ekonomski sistem sigurno će olakšati neke poteškoće u braku.«

U sadanjim prilikama jedini je izlaz u većini slučajeva, da oba bračna druga rade. »Na žalost, za vrlo veliki broj radničkih i za sve veći broj građanskih brakova, to je rješenje jedino praktički moguće. Ono je antisocijalno i protivuprirodno.«

Ipak će i uza sva eventualna olakšanja bračni život biti uvijek teži, jer »život postaje teži, koliko postaje plemenitiji; taj zakon neće moći promijeniti nikada nijedna revolucija, jer je u naravi, a nijekati ga značilo bi okrnjiti i ono malo blaga, što čovječanstvo ima.«

U drugoj raspavi liječnik **Rene Biot** obrađuje **probleme prostitucije** te na osnovi medicinskih razmatranja dolazi do kršćanskog stanovišta i završava riječima: »Međutim treba udariti navlastito na duboke uzroke prostitucije. Zabraniti je i kažnjavati malo bi koristilo, kad čovjek ne bi naročito nastojao, da se u cijelosti promijene društvene prilike, koje dovode ženu do prostitucije.«

Četvrti dio knjige **»Seksualnost i spiritualnost«** donosi najprije suptilnu raspravu **Gustava Thibou-a Osjeti i duh,** u kojoj veli: »Ljudski se problem ne sastoji u izboru između osjeta i duha, nego između prevlasti osjeta i prevlasti duha.«

»Zasluga katoličke misli je u tome, da nije protiv ničega, da je za svaku stvar, ali na njenu mjestu i u granicama, koje joj pripadaju.

Čovjek i na ovome području može da ide u prvome redu za istinom. »Istina će vas osloboditi«, rekao je Krist— »Svaka zatajena istina postaje otrovna,« rekao je Nietzsche. »Čovjek će izmaknuti izobličenjima samo ako bude istinit prema samom sebi, ako iskreno prihvati u svojoj svijesti i u svojoj ljubavi sav svoj unutarnji svijet.«

»Bolje je živjeti od istine, koju Bog stvara, nego živjeti od laži, koje smo sami stvorili.«

Nakon toga slijedi rasprava pastora **Roland de Pury-a,** u kojoj duhovito razrađuje razliku između erosa i agape, dok **Peter Wust** obrađuje **»Metafizičku misiju žene«.** U ovoj svojoj raspravi veli: »U povijesti nailazimo na nužne revolucije. Njih bi mogla zamijeniti razumna i lagana evolucija, što se katkada i događa. U svakoj revoluciji otkrivamo i neke ultraradikalne težnje prometejskog karaktera.«

»Među te reformatorske težnje spadaju i ona nastojanja, koja jednom za uvijek nastoje odstraniti iz ljudskoga života faktor nejednakosti, što toliko smeta racionalizmu.«

»Ne zatvaram nikako oči nad svim onim historijskim nepravdama, kojima se socijalizam suprostavio s toliko čovječje ljubavi prema proletarijatu. Ne poričem također činjenicu, da je položaj čovjeka prema ženi katkada doveo u povijesti Zapada do krnjenja najsvetijih ženinih prava. Ne, ni u kojem slučaju žena ne smije biti bezlična i krotka ropkinja čovjekova, a još manje »lijepa igračka«, običan »ukras« t. zv. gospodara svijeta. U vječnoj i čistoj spoznaji ženskog ideala ima neko dostojanstvo, neki uzvišeni položaj, koji čovjek može smanjiti baš svojim neukusnim udvaranjem.«

»Muškarac je više po svojoj biti određen za načelo duha (animus), a žena za načelo duše (anima).«

»Radi svoje naročite biti primila je žena u povijesti misiju, da otrgne muškarca od »vječno nepoznatoga«, kamo ga neprestano tjera faktor duha. Ona je bila kraj njega postavljena, da ga privede ognjištu, svetom žrtveniku života, da ga spasi od njegove voljne i intelektualne težnje, koja ga odvlači od središta.«

Neobično je lijep i nježan, rekao bih, lirski traktat **Maurice Zundel-a »Ljubav — sakramenat«.** Bilo bi šteta kidati citatima jedinstvenu ljepotu njegova niza misli.

Knjiga svršava raspravom **Daniel-a Rops-a. »Požívinčeni sud o svijetu«** u kojem autor čini u neku ruku obračun sa iznesenim protivničkim mišljenjima suprostavljajući im kršćanski sud o životu i svijetu, koji i na ovome području znači — ljubav.

Svim ljudima, koji žele, da o ovim intimnim problemima razmisle i čuju moderna mišljenja, svim nastavnicima, koji su u svome radu oko omladine prisiljeni da se sukobe i sa seksualnim pitanjima, toplo preporučujemo ovu knjigu.

Naročito je preporučujemo obrazovanijim roditeljima, koji imadu zreliju djecu — ona će im pokazati dobar i pravi put.

B.

Vijesti

Glavna godišnja skupština

DRUŠTVA HRVATSKIH SREDNJOŠKOLSKIH PROFESORA

Kako je odbor javio u »Vijestima« br. 5. održan je uoči skupštine 9. XII. 1939. povjerenički sastanak, kojemu je prisustvovalo uz odbornike 40 članova Društva iz Zagreba i 20 mjesta izvan Zagreba.

Na sastanku su povjerenici iznosili potrebe hrvatskih škola i svoje prijedloge kako da im se udovolji, a odbor je sve te podatke prikupio da ih stavi u radni program budućem odboru. Predsjednik je povjerenicima prikazao u glavnim crtama tok glavne skupštine kako je odbor zamišlja i svi su prisutni u dugoj i iscrpnoj diskusiji pretresli 6. točku dnevnog reda, prijedlog za izmjenu pravila. Nakon dva i pol sata žive i plodne izmjene misli zaključen je sastanak.

Sutradan 10. XII. 1939. nešto poslije 9 sati otvorio je predsjednik g. dr. Antun Kajfeš glavnu skupštinu. Skupštini, koja se održala u lijepoj ali ovaj puta, hvala Bogu, pretijesnoj dvorani Trgovačke komore, prisustvovalo je 256 članova, od toga 186 iz Zagreba, a 70 sa zavoda izvan Zagreba i to iz Bakra 2, Banje Luke 3, Bjelovara 2, Čakovca 1, Daruvara 1, Gline 3, Gospića 3, Gračaca 1, Karlovca 5, Koprivnice 5, Križevaca 1, Mostara 1, Niša 1, Nove Gradiške 4, Osijeka 3, Petrinje 3, Požege 2, Senja 1, Sinja 1, Siska 8, Slav. Broda 1, Splita 4, Sušaka 7, Šibenika 1, Varaždina 2, Vinkovaca 3 i Vukovara 1.

Pozdravni je govor predsjednika skupština srdačno primila, a pozdrave, koje je predsjednik sa skupštine uputio predsjedniku dru V. Mačku i banu Banovine Hrvatske dru I. Šubašiću prihvatila burnim pljeskom. Članovi su pažljivo saslušali izvještaje tajnika, predstavnika likvidacionog odbora D. H. S. P., urednika Nastavnog Vjesnika i blagajnika i primila ih na znanje, a nakon kraće debate primljene su također u cijelosti predložene izmjene u pravilima.

Nakon izvještaja nadzornog odbora skupština je na njegov prijedlog dala odboru razrješnicu. Nato je dosadašnji predsjednik dr. A. Kajfeš predložio da do izbora novog odbora skupštini predsjeda jedan od bivših predsjednika društva dr. P. Karlić, što je skupština srdačnim odobravanjem prihvatila. Onda se formirao odbor od triju lica (gg. L. Halat iz Vukovara, Lj. Jonke iz Sušaka i A. Klaić iz Osijeka), te je lista novog odbora, koja je nakon kraćeg vremena predložena per acclamationen prihvaćena. Burnim je pljeskom skupština popratila riječi g. A. Klaića da na čelu Hrv. prof. društva može stajati samo dr. A. Kajfeš. U odbor su ušli uz predsjednika: Đuro Arhanić, Josip Baugut, dr. Vladimir Filipović, Luka Halat, Alfons Heisinger-Žarković,

Karlo Kempni, Vilim Niče, Bogdan Ogrizović, Lucija Prpić, dir. Josip Ribarić, Dr. Zdenko Škreb, Stjepan Škreblin, Marko Veršić, a u nadzorni odbor su ušli Dr. Vladimir Kesterčanek, Jerko Mirić i Dr. Fran Šuklje.

Predsjednik u ime novo izabranog odbora srdačno zahvaljuje na povjerenju članstva i u oduljem prikazu razlaže smjernice budućeg rada.

Iza tog prikaza predsjednik podjeljuje riječ g. Milošu Ganzi, koji oduševljeno pozdravljen od skupštine donosi članstvu pozdrave Splita i izraz potpunog povjerenja dalmatinske Hrvatske u rad Banske Vlasti u Zagrebu.

Kako su prijedlozi za Eventualije bili raspravljeni na povjereničkom sastanku, predsjednik točno u podne zaključuje skupštinu, koja je protekla u uzornom redu i jednodušnosti sviju prisutnih članova.

IZVJEŠTAJ TAJNIKA

1. travnja 1931. stupio je na snagu Zakon o činovnicima. § 76, t. Z. glasi: »Iz iste struke i istog službeničkog reda može postojati samo jedno udruženje za celu državu. Ova udruženja ne mogu imati pokrajinski, verski ili plemenski karakter«, a t. 8: »Ne smatraju se pokrajinskim udruženjem banovinske sekcije kao delovi udruženja za celu zemlju, ali jedno isto udruženje može imati u jednoj banovini samo jednu banovinsku sekciju.« — a § 345 t. 1: »U roku od tri meseca od dana stupanja na snagu ovog Zakona sva postojeća udruženja imaju se saobraziti propisima § 76 i o tome podneti izveštaj resornim ministrima« itd., a t. 2: »Udruženja, koja tako ne postupe u tome roku imaju u daljem roku od tri meseca likvidirati.« — Nato je u lipnju iste godine Društvo hrvatskih srednj. profesora održalo sjednicu, na kojoj je prisilno likvidirala izabravši likvidacioni odbor, u koji su ušli gg. dr. David Bogdanović, dr. Artur Gavazzi i dr. Franjo Jelašić. Ministarstvo prosvjete taj odbor nije nikad potvrdilo i tako Društvo hrvatskih srednj. profesora zapravo i nije nikad likvidiralo.

No od lipnja 1931. nije se više javno čuo glas hrvatskih profesora: čuo se samo glas očaja i bespomoćnog bijesa otpuštenih, progonjenih, amo tamo premještanih iz političkih razloga, zapostavljanih u napredovanju, diplomiranih filozofa bez kruha; a ti su se glasovi složili u zbor očaja, kad je g. 1932. kod t. zv. velike redukcije profesora od otpr. 450 reduciranih bilo njih oko 350 Hrvata. Sve te velike i teške nepravde, koje su se nanosile hrvatskim profesorima nisu još do danas ispravljene. Odbor je Društva hrv. srednj. prof. svakom zgodom isticao da nije Vlast, i da nipošto ne želi da se igra Vlasti nego da s potpunim povjerenjem gleda u našu narodnu vladu, u Bansku Vlast u Zagrebu, i da zna, da će prosvjetna Vlast nastojati, da što prije i što potpunije — do skrajnih granica mogućnosti — ispravi sve nepravde prošlih režima, pod kojima su trpjeli hrvatski profesori. Ali je odbor sebi stavio u dužnost da prikupi što više materijala u stvari tih nepravdi osobito

iz političkih razloga, da može sa svoje strane Bansku Vlast informirati u što više pojedinačnih slučajeva i time taj važni posao olakšati i ubrzati. Odbor drži, da će to i novom odboru biti jedna od prvih i najvažnijih dužnosti i da velik dio svog rada mora baš tom poslu posvetiti, dok se sve, što se u tom pogledu može popraviti, doista i ne popravi.

Onda je, pred nešto više od dvije godine, u jeseni 1937. u pojedinaca počelo dozrijevati uvjerenje, da dolazi vrijeme da se započne borba za ispravljanje velike kulturne nepravde, koja je svim hrvatskim profesorima, bez razlike, bila učinjena likvidacijom Hrvatskog prof. društva, koje je osnovano 1904. i u staroj monarhiji moglo razviti šestnaest godina časnog i plodnog rada. U jednom razgovoru između prof. dra Kajfeša i prof. Veršića nabacio je dr. Kajfeš razne mogućnosti, kako da se pristupi pripravljanju terena za oživljenje društva. Prof. je Veršić zastupao gledište, da se hrvatski profesori na svaki način moraju okupiti u svojoj organizaciji, koja će, u času slobode, ipso facto postati Društvo hrv. srednjošk. profesora — i sad su se gospoda dala na posao da nađu pravnu formu, pod kojom bi se ta zamisao imala oživotvoriti. — Ako je dakle čas hrvatske slobode za hrvatske profesore značio i čas oživljenja — u doličnom obliku njihovog starog i dičnog društva, koje se može ponositi time, da svoj kulturni rad danas ne mora započinjati, nego ga samo nastavlja, onda prva hvala ide gg. kolege dra Kajfeša i Veršića. Gospoda su među ostalim pomišljala na to, da se njihova zamisao provede pod naslovom društva Hrvatski jezik, koje se baš onda bilo osnovalo, ali su se i tu — i drugdje — stale javljati poteškoće. Konačno su gospoda našla izlaz u jednoj organizaciji, koja nije imala izravnih veza s policijom, a to su bili pododbori Matice Hrvatske. Matica je Hrvatska hrvatskim profesorima nesebično pružila zatraženo gostoprimstvo. Za to gostoprimstvo moramo Matici biti to zahvalniji, jer je znala isto tako dobro kao i osnivači i članovi Pododbora Matice Hrvatske hrvatskih profesora, da je taj njezin Pododbor samo privremeno uzajmljeno ime za hrvatsko kulturno društvo svojeg značaja i svoje svrhe.

15. studenog 1937. sastalo se konačno 15 hrvatskih profesora da osnuju novi Pododbor s ad hoc složenim pravilima. Shvatit ćete, da nije bilo izborne borbe oko odborske liste. Lista je ipak bila prilično potpuna — ali nakon nekoliko sjednica spao je odbor na 4 lica. Drugi su vjerojatno poslom zapriječeni prestali dolaziti na sjednice, koje smo redovito jednom nedjeljno održavali u bivšem Dalmatinskom Skupu Tako je to ostalo godinu dana sve do Glavne skupštine 29. prosinca 1939. — Odboru je smjesta bilo jasno, da Zagreb nije sva Hrvatska, i da Hrvatsko profesorsko društvo ne mogu sačinjavati samo zagrebački profesori; i da dotle ne može s pravom, makar i samo sub disciplina arcani to ime nositi. dok ne okupi hrvatske profesore čitavog hrvatskog teritorija. Tkogod je mogao dati adresu pouzdanog kolege na

zavodu izvan Zagreba, odmah je na tu adresu javljen osnutak Pododbora i njegova svrha. 24. I. 1938. javlja se prof. Z. Vyroubal iz Požege s 3 pristupnice, a 14. II. 1938. prof. T. Pavetić s muške realne gimnazije u Osijeku s 4, ali to su i jedina dva zavoda, gdje je Pododbor do glavne skupštine imao više od tri člana. Do veljače 1938. bilo je samo 11 članova izvan Zagreba, i tako je ostalo sve do prosinačkih izbora. Do glavne skupštine održao je odbor 3 plenarna sastanka svojih članova: 27. II., 16. X., i 31. X. Na njima se redovito skupilo oko 30 članova. Da je odbor doista mogao izvršiti sve, što su mu članovi na tim plenarnim sastancima stavili u dužnost, Hrvatsko bi profesorsko društvo danas moglo gledati već na bujne plodove svoga rada. Godina i po otprilike dijeli nas danas od tog doba — a koja razlika! Kao teška mora ležala je i u g. 1938. psihoza straha nad hrvatskim činovništvom, tako da je n. pr. 16. X. 1938. na plenarnom sastanku predmet dugih debata bilo pitanje, da li bi se osnutak Pododbora mogao javno iznesti u novinama — dok prof. S. Ratković nije sa smiješkom primijetio, da drži, da se Hrvati previše boje i da je mnoga »strašna« naredba beogradskih vlada samo strahom Hrvata na odgovornim položajima postala strašilom. Ističem to zato, da nam svima i opet dovedem k svijesti koliku smo zahvalnost baš mi t. zv. kulturni radnici i za to dužni našem političkom vodstvu što nas je toga sramotnoga straha oslobodilo. Tai proglas međutim nije donio osobit rezultat. Čitava je ova godina odborskog rada bila obilježena borbom i pokušajima na sve strane, da se bar u nečem postigne dostojni vidni rezultat, koji bi kao svjetionik u oluji okupljao hvatske profesore oko sebe i misao Hrvatskog profesorskog društva budio i jačao. To je u prvom redu imao biti Nastavni Vjesnik. Nastavni je Vjesnik Matica Hrvatska teškom mukom, s mnogo materijalnih žrtava i s velikom požrtvovnošću urednika održavala na životu. Taj je list imao opet postati živim duhovnim izrazom i čvrstom svezom hrvatskih profesora, a za to je trebao dakako redovito izlaziti. Za to je opet trebalo mnogo novaca, jaki fond. Članovi su se odbora počeli obraćati na hrvatske novčane zavode i ustanove, ali su nakon nekoliko poraznih iskustava obustavili daljnju akciju u tom smjeru kao bezizglednu. Na istoj je točci propalo pitanje društvenih prostorija. Članarina je doduše pritjecala, ali u veljači nas je bilo s članovima izvan Zagreba 74, a u listopadu 99 — trebalo je čekati: i s te dvije najhitnije potrebe društva i sa svim drugima. Onda su došli prosinački izbori. Kao da je val svježega zraka prošao Hrvatskom, pročistio obzorje, snažnije potjerao krv žilama, kao da smo od teške more odahnuli — sad se počelo o mnogom **govoriti,** o čem se mnogi ni šaptati nisu usudili; sad je prošao Hrvatskom i glas o našem društvu i od tog je doba, hvala Bogu, društvo u stalnom i sigurnom porastu. U travnju 1939. bilo nas je već preko 250, od toga 70 izvan Zagreba; daljnji su brojevi u Vijestima. Danas društvo broji 723 člana — 3 su člana umrla, 4 istupila, a 1 brisan. Sad su nam kolege izvan

Zagreba kako bi dolazili u Zagreb i u vezu s odborom i kazivali, zašto organizacija izvan Zagreba dosad nije imala uspjeha. Teške su prilike rodile veliko nepovjerenje među kolegama u pojedinim zborovima — nitko nije mogao znati što zapravo drugi misli, i može li mu pristupiti s pozivom za suradnju u jednoj hrvatskoj kulturnoj akciji. Prosinačkim je izborima povučena u velikoj većini oštra crta: s nama ili protiv nas; pa sad do travnja pristupa s više od 3 člana 9 zavoda izvan Zagreba, a do kolovoza još 6. Daljnji su brojevi u Vijestima. Izvan banovine Hrvatske imamo danas članova iz 10 mjesta. — Na ovom bi mjestu htio naći snažne, tople, srdačne i iskrene riječi, da u ime čitavog odbora izrečem hvalu za suradnju našim članovima izvan Zagreba, a u prvom redu našim dragim povjerenicima izvan Zagreba. Oni od suradnje u Hrvatskom profesorskom društvu nisu mogli očekivati nikakovih ni materijalnh ni administrativnih koristi — naš je predsjednik pozdravio jedan plenarni sastanak riječima, da odbor ne može nuditi za suradnju ni direktorije ni inspektorije, nego jedino progone i šikanacije. Oni su preuzimanjem povjereništva sebi natovarili velik i odgovoran posao, za koji ih nitko nije honorirao, a prema svojoj okolini i prema pretpostavljenima svoj su život u velikoj većini slučajeva stavili u permanentno ratno stanje. Znamo, kako je u pokojem zavodu još i danas — a kako je to bilo prošle zime i proljeća! Zato se stav naših povjerenika izvan Zagreba ne može nazvati drukčije nego moralnim heroizmom. Oni su svojim radom tek oživjeli Hrvatsko profesorsko društvo, jer se zagrebačkim profesorima uvijek moglo dobaciti, da je to grupica dokonih i obijesnih, što su se dočepali Zagreba, pa se igraju osnivača i obnovitelja — oni su digli svoj glas i rekli da svi hrvatski profesori od Varaždina do Dubrovnika i od Sušaka do Vukovara žele da staro i dično Hrvatsko profesorsko društvo opet oživi. Njihova su imena i njihov rad najsvjetliji list u ovoj kratkoj povijesti obnovljnog Hrvatskog profesorskog društva i novi će odbor kao jednu od glavnih zadaća morati smatrati zadovoljenje kulturnih potreba hrvatskih profesora izvan Zagreba. Te su potrebe velike, to čitavom hrvatskom profesorstvu služi na čast — a ne znam, da li se itko dosad ozbiljno brinuo da budu zadovoljene. — Istakao sam međusobno nepovjerenje kao jedan od glavnih momenata, koji su kočili organizaciju hrvatskih profesora izvan Zagreba; bilo je toga i u Zagrebu, pa je zato na glavnoj skupštini 29. XII. 1939. proširenі odbor stalno zvao članove, prijatelje i znance, da dođu na sjednice odbora, da vide na vrelu, što se misli i kako se radi i da i oni što aktivnije surađuju; da odbor nije nikakav Consiglio dei dieci, nego radni i izvršni odbor onoga, što članstvo jednodušno želi. Glavna je skupština 29. XII. 1939. izabrala proširenі odbor od 12 lica i pripremni odbor za izdavanje Nastavnog Vjesnika. Na prijedlog g. profesora Bogdana Babića odbor započinje s izdavanjem svojih Vijesti, kojih je dosad izašlo 5 brojeva, da i u sitnom odborskom radu sve svoje članove što više međusobno poveže. Prvi je broj

početkom veljače 1939. bio razaslan samo dvanaestorici članova izvan Zagreba, a u Zagrebu članovima izvan zborova — bio je na mašini otipkan i umnožen u samo 150 primjeraka, pa ga danas više nema; ali kako se ideja Vijesti pokazala korisnom, svi su daljnji brojevi štampani u daleko većoj nakladi i razaslani svim članovima. — Kako se na svim dosadašnjim plenarnim sastancima zaključivalo, da treba što prije početi s izdavanjem male đačke knjižnice, koja bi davala prijegled najvažnijih momenata kulturne i književne povijesti hrvatskog naroda, obratio se odbor gg. prof. dru Fancevu i dru Nagy, da za tu knjižicu napišu, prvi Ilirski preporod, a drugi Književni i kulturni značaj Dubrovnika. Gospoda su obećala, a koncem ožujka je odbor pismeno gospodi zahvalio na obećanju i izjavio, da živo želi, da što prije uzmogne njihova djela raširiti među srednjoškolce. Koncem školske godine 1938/9. zamolio je odbor i g. prof. Baradu, da napiše prikaz najstarijih hrvatskih spomenika, što je i on obećao. Odbor duboko žali, da su ova tri naša ugledna i odlična učenjaka bila spriječena, da svoje obećanje izvrše, da tako plan Male đačke knjižnice, koji je bio objavljen već u Vijestima br. 2, još do danas nije priveden u život. Inače je najveći dio odborskog rada zaokupio Nastavni Vjesnik. Mnogo je briga odboru zadavala i likvidaciona masa Hrvatskog profesorskog društva, pa je odbor s stalno dolazio u doticaj s predstavnicima likvidacionog odbora. To će biti jedna od najvažnijih briga i novog odbora, da provede tu nelikvidiranu likvidaciju. Na prijedlog prof. K. Kempnija počeo je odbor uređivanjem kartoteke hrv. profesora iz jednostavnog razloga, da se jedamput upoznamo; da doznamo, gdje su pojedinci, i što su. Rad još nije završen, ali je lijepo napredovao, a vodi ga velikom požrtvovnošću g. prof. V. Niče. 15. IV. održan je odlično posjećeni plenarni sastanak.

Slijedeći je plenarni sastanak 24. IX. održan u banovini Hrvatskoj. Od časa, kako je hrvatskom narodu priznato, da kao narod uživa prava narodne suverenosti, prestala je za Hrvatsko profesorsko društvo važiti t. 7 § 76. Čin: Zak. — jer Hrvatsko profesorsko društvo nema ni pokrajinski, ni vjerski, ni plemenski karakter, nego narodni. Smjesta je odbor poradio na tome, da se stara izdanja školskih knjiga Hrvatskog profesorskog društva ponovno odobre i smjesta je poduzeo korake, da se uz kulturnu aktivnost, koju su hrvatski profesori već bili oživjeli, i ime Hrvatskog profesorskog društva oživi. To je nešto dulje potrajalo, ali su vam Vijesti javile, da je i to izvršeno. Na oko je sitnica, ali kad sam iz ruku g. prof. dra Jelašića preuzeo staru štampilju Hrvatskog profesorskog društva, bio sam pun veselja — i možda je i češće upotrebljavao nego što je bilo nužno. Osjećao sam: jedna je rana zacijelila, jedna je neprilika uklonjena; Bog dao, da i sve ostale budu ovako radikalno izbrisane. Nego je sad veliki interes hrvatskih profesora za njihovo društvo i veliki priliv novih članova stavio odbor pred zadaće administrativno-tehničke naravi, kojima — bar tajnik — nije

bio dorastao; pa tajnik lijepo moli svu gospodu, koja nisu na vrijeme primili odgovor na svoja pisma, ili su dugo čekali na iskaznice, da mu ne zamjere, što posao s najboljom voljom nje mogao svladati. Odbor misli, da može s veseljem gledati na moralnu organizaciju Hrvatskog profesorskog društva kao gotovu stvar, a tehničku organizaciju ili bolje stručnu reorganizaciju ostavlja novom odboru kao najhitniju potrebu. Moram kod toga istini za volju istaći, da su se blagajna i administracija Nastavnog Vjesnika i u novim prilikama potpuno snašle, što je zasluga našeg neumornog blagajnika, g. prof. Arhanića. Iz Vijesti br. 4 i 5 znadete, gospodo, da je odbor svu svoju suradnju na svim poljima, gdje su hrvatski profesori radili, s najvećim veseljem i najvećom pripravnošću stavio na raspolaganje Banskoj Vlasti u Zagrebu: i u pogledu nastavne osnove i školskih knjiga i propisa i svih mogućih pitanja i problema srednje škole. Na Vlasti je da suradnju s Hrvatskim profesorskim društvom izgradi u onom obliku, koji će dizanju i obnavljanju hrvatske škole najviše koristiti.

Hvala Bogu, i hvala političkom vodstvu hrvatskog naroda, veći se dio mog današnjeg izvještaja doimlje kao priča o vještacima i vukodlacima. Dat će Bog, da će se naša škola odsad stalno moći dizati i da hrvatski profesori u složnom radu neće sustati. Tome nam je zalog u prvom redu dosadašnji požrtvovni i junački rad naših članova i povjerenika sa zavoda izvan Zagreba. Ne mogu ovaj svoj izvještaj ljepše završiti, nego da im u ime čitavog odbora od srca kliknem: Hvala! — i da ih Bog poživi na diku hrvatske škole!

BLAGAJNIČKI IZVJEŠTAJ

Društveni blagajnik g. prof. Đuro Arhanić podnio je izvještaj o blagajničkom poslovanju od vremena, otkako je društvo obnovilo svoj rad pod imenom Pododbora M. H. hrvatskih profesora. Prema tome blagajničkom izvještaju stanje blagajne bilo je na dan 30. studenoga 1939. slijedeće:

A. PRIMICI

1) Blagajnički dnevnik (od 30. XII. 1938. do uključivo 30. XI. 1939).

do 30. XI. 1939.	ukupni primici	izdaci
	Din 21.035	Din 20.956.95
saldo 30. XI. 1939.		Din 78.05
	Din 21.035.—	Din 21.035.—

2) Tekući račun Poštanske štedionice (od 20. IV. 1938. do 30. XI. 1939.)

do 30. XI. 1939.	ukupni primici	izdaci
	Din 21.067.50	Din 14.789.50
saldo 30. XI. 1939.		Din 6.278.—
	Din 21.067.50	Din 21.067.50

Ukupni primici bili su dakle slijedeći:

1) blagajnički dnevnik	Din 21.035.—
2) tekući račun Poštanske štedionice	Din 21.067.50
Ukupno	Din 42.102.50
U svrhu uspoređenja sveukupnog iznosa primitaka sa iznosom izdataka potrebno je od gornje sume odbiti iznos	Din 2.800.—
koji je iznos zaprimljen sa vlastitog tekućeg računa u korist blagajne te isto tako odbiti iznos . . .	Din 4.000.—
koji je iznos zaprimljen u korist blagajne iz vlastitih uložaka blagajne na uložnici »Napretkove zadruge«.	
Nakon toga ostaje	Din 35.302.50
Toj sumi neto primitaka treba pribrojiti (u svrhu uspoređenja primitaka sa izdacima) iznos	Din 1.439.95
kao imovinu društva iz god. 1938. (na uložnici »Napretkove Zadruge«.)	Din 36.742.45

Među primicima treba napose istaknuti dobrovoljne priloge građana grada Vukovara (Din 3.790.—), zatim prilog g. Radana Zagreb (Din 1000.—), Udružene Banke, Zagreb, (Din 200.—), te priloge članova društva u Šibeniku (Din 300.—) i na Sušaku (Din 300.—).

B. IZDACI

Glavni dio izdataka tvore 11 računa Tiskare Rast od 22. II. do 24. XI. 1939. u iznosu od Din 17.723.25

Zatim slijedeće isplate:

Plaća pomoćnom činovniku za 6 i pol mjeseci	Din	1.780.—
Honorar uredništva	»	1.000.—
Honorar 5 suradnika »N. Vjesnik«	»	1.159.—
Pisarnički izdaci tajnika	»	800.—
Trošak kartoteke i telefona (3 računa)		1.660.—
Upotreba i čišćenje prostorija (3 računa)	»	520.—
Trošak manipulacije i tiskanica Poštan. štedionice	»	455.—
Nabava poslov. knjiga, žigova, te administrativni i poštanski izdaci uprave Nastav. Vjesnika i svi ostali manji računi	»	2.569.20
Ukupni iznos izdataka	Din	27.666.45
Imovina u blagajni na dan 30. XI. 1939.	»	78.05
Na tekućem računu Pošt. šted. saldo 30. XI. 1939.	»	6.278.—
Na uložnici štedionice »Napretkove Zadruge«	»	2.719.95
Primici **Din 36.742.45**	Izdaci	**Din 36.742.45**

Nakon blagajničkog izvještaja izjavljuje g. prof. Fran Šuklje u ime nadzornog odbora, da je isti pregledao sve knjige i račune te pronašao čitavo blagajničko poslovanje u potpunom redu.

Predlaže glavnoj skupštini, da se upravnom odboru podijeli razrješnica, i da se blagajniku izrazi zapisnički zahvala za njegov savjestan rad.

Osim toga nadzorni odbor predlaže glavnoj skupštini, da ovlasti budući novi odbor društva da donese zaključak o primjerenom honoraru blagajniku za njegov rad i nastojanje oko uprave »Nastavnog Vjesnika«.

Glavna skupština primila je jednoglasno oba prijedloga nadzornog odbora.

Govor predsjednika nakon izbora odbora

Poslije izbora upravnog odbora predsjednik g. dr. Kajfeš zahvaljuje se u ime odbora na iskazanom povjerenju, te obećaje da će odbor prema svojim skromnim silama raditi za dobro škole i staleža.

U pogledu škole smatra potrebnim da se najprije pojednostavni administracija, koja je bazirana na nepovjerenju sviju prema svima. Direktorima neka se povrati povjerenje, a s time i odgovornost za rad. Profesori neka poučavaju djecu, a suvišnu administraciju i ubiranje raznih taksa neka vrše poreski činovnici.

Srednju školu se mora rasteretiti, osobito više razrede, osnivanjem stručnih škola, kojih imade premalo. Nije normalno, da se u škole, za koje se traži mala matura primaju samo odlični đaci, dok za sveučilište preostaju oni slabiji.

Traži se da se osnuje kod Banske Vlasti školsko vijeće, koje će dati smjernice za reformu nastave.

Učiteljske škole se mora reformirati tako, da budu vezane uz poveća gospodarstva. Učitelji treba da makar na štetu teoretske naobrazbe postanu gospodarski stručnjaci te da u selima školski vrtovi postanu male uzorne gospodarske stanice.

Što se personalija tiče, profesori za sad ne postavljaju zahtjeve za povišenje plaća, jer vjeruju, da o tome vodi brigu vodstvo hrv. naroda, u koje profesori imadu povjerenje, ali zahtijevaju reparacije za one drugove, koji su prerano penzionirani zato, što su bili čestiti Hrvati. Ne smije se dozvoliti, da ti čestiti ljudi gladuju zato što su bili čestiti, a nekoji nevaljanci su si zakonom osigurali visoke položaje time, što su bili nevaljanci,

Zatim iz socijalnih razloga potrebno je da muževi socijalno osigurani ne guraju svoje žene u državnu službu, dok imade bezbroj gladnih kvalificiranih žena.

Na koncu predsjednik izražava svoje zadovoljstvo, što je cijela skupština protekla upravo dostojanstveno kako se profesorima dolikuje.

Školstvo u inozemstvu

NOVA REFORMA ŠKOLSTVA U ITALIJI

Od dolaska fašizma na vlast u Italiji je bila na snazi školska reforma poznata pod imenom ondašnjeg ministra prosvjete i filozofa Gentilea. No kako se sve više fašizam utvrđivao na vlasti i afirmirao svoju doktrinu, tako su se na školsko područje primjenjivale mnoge nove tekovine pojedinačnim naredbama, pa je reforma Gentileova polako zastarjela. Stoga je početkom god. 1939. ministar prosvjete Giuseppe Bottai izradio, a fašističko vijeće prihvatilo novi nacrt talijanskoga školskog zakonodavstva pod imenom »**La carta della scuola**«. Ovom nacrtu cilj je, da škola do kraja postane instrumenat fašističkoga odgoja i da se uklopi u život nove Italije.

Ova reforma je rezultat dugogodišnjeg traženja i iskustava fašističke pedagogije, koja hoće da stvori jedinstven tip novog talijanskog čovjeka. Predhodilo ju je, naravno, mnoštvo literature. Gledanje fašizma na staru školu ocrtao je, na pr. pred nekoliko godina Nino Samartano riječima: »Škola »omnibus«, u kojoj putuju svi, klerikalac i socijalista, demokrata i radikal, republikanac i anarhista, u kojoj svatko misli na svoj način — to nije nikakva škola; u takvu školu ulazi život pun buke i suprotnosti i ne nalazi jednog središta, jedne vjere i jedne discipline.«

Drugim riječima, fašistička pedagogija išla je za tim, da školu približi životnoj t. j. fašističkoj stvarnosti i nacionalizmu, koji je jedinstven — od rimskog do talijanskog imperija. Sam ministar Bottai je nedavno napisao: »Stara škola je bila rat sviju proti svima: profesora protiv vlade i učenika, učenika protiv vlade, obitelji protiv profesora.« Drugom zgodom napisao je Bottai (Critica fascista 1. veljače o. g.): »Novu školu traži politička nužda; ne može da postoji apolitička škola.« Kad je Bottai dao pred fašističkim vijećem opširan izvještaj o svojoj reformi, t. j. karti škole, ovo su bile njegove misli: Gentileova reforma bila je za talijansku građansku školu, a nova je za fašističku školu; nova pobija zatvoren krug škole, pobija enciklopedizam, manualizam i formalizam, a hoće da škola postane od općeg društvenog interesa, dio narodnog života, jednako na brizi i učitelju, i roditelju, i vladi, i cijelom narodu.

Humanizam, kojemu je bila i Gentileova reforma dala mnogo mjesta u školi, Bottai u svojoj karti prihvaća kao nešto, što je tipično talijansko, »sveta talijanska baština«, ali hoće da taj humanizam ne bude literarno-arheološki, nego produhovljenje svih disciplina po devizi, da biti čovjek znači služiti ljudima.

Bottai prihvaća i princip **radne škole,** naravno u fašističkom smislu. Princip mu je: život je rad, a škola je samo jedna grana života. Školski rad treba da je i intelektualan i manualan. Rad se uvodi u školu na račun enciklopedizma. Budući da fašizam hoće da od naroda stvori sposoban, akomodativan i upotrebljiv kolektiv, nova škola hoće, da se zarana ispitaju sposobnosti pojedinaca, da im se dade potreban odgoj i da se postave na njihovo pravo mjesto. Stoga je samo za niži stepen školovanja predviđen jedan tip škole, a onda nastupa račvanje na različite specijalne grane prema sklonostima.

Karakteristično je za fašistički sistem, da se uvodi t. zv. **obavezna školska služba,** koja je nalik na radnu službu, što ju je propisala t. zv. karta rada, na kojoj se temelji cijelo korporativno zakonodavstvo. Ta obavezna školska služba počinje za svakoga građanina sa šestom a svršava sa dvadeset i prvom godinom, kad nastupa obavezna vojnička služba. Školska služba u doslovnom smislu obavezna je doduše samo do četrnaeste godine, ali mladiće obavezuje do 21. godine služba u GIL-u (fašističkoj mladenačkoj organizaciji: Gioventù Italiana del Littorio), gdje se drže tečajevi kulturne i gimnastičke naravi. Svaki dječak dobiva školsku knjižicu, u koju će se unositi svake godine podaci o njegovoj školskoj službi, i to i od strane škole i od strane GIL-a. Poslije zamjenjuje školsku knjižicu knjižica rada.

Nacrt nove fašističke škole je ovaj:

a) **elementarni stepen:**

1. materinska škola, dvije godine — od 4. do 5. god.
2. osnovna škola, tri godine — od 6. do 8. god.,
3. radna škola, dvije godine — od 9. do 10. god.

b) **stepen niže srednje škole:**

1. srednja škola, tri godine — od 11. do 13. god.,
2. stručna škola, tri godine — 11. do 13. god.,
3. obrtna škola, tri godine — od 11. do 13. god.,

Time upravo svršava obavezno polaženje škole. Koji su svršili stručnu ili obrtnu školu, mogu polaziti specijalne tečajeve, osobito dvogogišnju tehničku školu, a oni, koji su svršili srednju školu, imaju pravo da prijeđu u višu srednju školu.

c) **stepen više srednje škole:**

1. klasični licej, pet godina — od 14. do 18. god.,
2. naučni (ili realni) licej, pet godina,

3. stručni instituti: a) učiteljski institut (5 godina), b) trgovački institut (5 godina), c) agrarni (4 godine), d) industrijski (4 godine), e) geometarski (4 godine), g) nautički (4 godine).

Osim ovih predviđene su i raznolike specijalne škole za pojedine grane umjetnosti, jedne u rangu niže, a druge u rangu više srednje škole.

U tom sistemu potrebno je da se štošta objasni. Tako na pr. dvogodišnja **radna škola,** koja bi odgovarala četvrtom i petom razredu osnovne škole. U njoj je težište obuke postavljeno na praktičnu stranu: nomenklaturu, elemente fizike, poznavanje strojeva i robe s primjenom manualnoga rada. **Obrtna škola** imala bi da bude škola za najšire slojeve seljaštva i građanstva i za sve potrebe obrta i rada sa zaokruženim praktičnim odgojem. Ona bi imala ove tipove: trgovački, industrijski, nautički, poljodjelski i artistički. Predmeti su joj: a) fizički odgoj, fašistička i vojnička kultura, pjevanje, higijena i vjeronauk, b) talijanski, povijest, geografija, matematika i primijenjene znanosti, c) geometrijsko, ornamentalno i stručno crtanje, d) tehnologija i rad. **Stručne škole** predviđene su osobito za veće gradove, da odgajaju pomladak za svakojako stručno radništvo i niže činovništvo, pa se iz ovih škola predviđa prijelaz na dvogodišnje posve stručne ili tehničke škole. Na ovim školama su nastavnici profesori i specijalisti.

Zanimljiva je i institucija **kolegija** ili internata, u kojima bi se imali odgajati absolventi obrtnih i stručnih, a eventualno i učenici drugih škola na čisto vojničko-fašističkoj osnovi, kojima bi bio otvoren put sve do na najviše škole.

Prijelaz u srednju školu predviđa **prijamni ispit,** koji je stroži radi selekcije, koja već ovdje počinje, a nastavlja se pri prijelazu u višu srednju školu, na prijelazu u najviša dva razreda i napokon na koncu srednje škole ispit zrelosti. Uopće prijamni ispit se pravi kod svakoga prijelaza u višu školu ili viši tečaj, koji vodi na sveučilište, dok kod prijema u ostale škole (stručne) nema ispita. Zanimljivo je, da se predviđa za prijamni ispit kao i kod prelaženja u srednju školu ispit iz svih predmeta i iz rada i da se vrši također u srednjoj školi. Kod ovoga i drugih ispita, kao i kod prelaženja u viši razred dopušteni su popravni ispiti, ali iz svih predmeta, jer je — veli se — praksa pokazala da ograničenje na ispit iz dva predmeta više škodi nego koristi ozbiljnosti nauka.

Niža srednja škola skraćuje se na tri godine, a viša se produžuje na pet godina, jer je niža jedinstvena i opća, otvara se i u manjim mjestima i s manje nastavničkih sila, da se onda može sva pažnja posvetiti višem tečaju, gdje se vrši stroža selekcija. Školski rad je reduciran na 24 sata sedmično, i to uporedo sa redukcijom naučnoga gradiva, po principu: manje i solidnije, da se mladež odvrati od po-

vršnosti. Latinski se uči u svima razredima od prvoga do osmoga, pa čak i u realnim tečajevima, grčki se uči samo u klasičnom liceju. Jedan strani jezik uvodi se u drugom razredu niže srednje škole, a drugi u četvrtomu. U svima se srednjim školama njeguje posebno fašistička kultura i praktičan rad u vrtovima i radionicama. O ferijama se priređuju radni turnusi.

Viši stepen srednje škole, t. j. klasični i realni licej, dijele se na prvi, trogodišnji, i drugi, dvogodišnji, tečaj. U svrhu bolje selekcije vrši se pri prijelazu u taj završni dvogodišnji tečaj srednje škole poseban ispit, jer je taj tečaj mnogo stručnije obojen, t. j. on predstavlja neposrednu pripravu za sveučilišne nauke. Sve se više srednje škole završavaju posebnim završnim ispitom, ispitom zrelosti, za koji pismene zadatke šalje ministarstvo, a predmet ispita je materijal zadnjih triju godina. Ti se ispiti vrše na srednjoj školi, pod predsjedanjem jednoga sveučilišnoga profesora.

Za apsolvenete učiteljske škole predviđena je jedna godina vježbanja u osnovnim školama (kao pomoćni učitelji) pod nadzorom školskih nadzornika.

Prijelaz na sveučilište također je nešto oteščan, i to različito za različite abiturijente, jer se i tu provodi diferenciranje. Kandidati iz klasičnog liceja mogu se bez daljnjega upisati samo na pravo, politički fakultet i filozofsko-književni fakultet, a za sve ostale fakultete potreban im je prijamni ispit. Kandidati iz naučnog liceja imaju najširi pristup na fakultete, tako da im je potreban poseban prijamni ispit samo za pristup na pravni, politički i ekonomsko-komercijalni fakultet. Apsolventi trgovačkog instituta izravno prelaze na fakultet statističkih nauka i na ekonomsko-komercijalni, a još smiju jedino na politički fakultet, ali uz prijamni ispit. Ostali srednjoškolski stručni instituti nemaju pristupa na sveučilište, osim na odnosni stručni fakultet, ali i tu uz poseban ispit.

Privatne škole (misli se uglavnom na konfesionalne) u principu su dopuštene, ali su pod državnim nadzorom. Njihovim ispitima predsjeda državni izaslanik.

Školske knjige su podvrgnute kontroli pa se smiju upotrebljavati samo od ministarstva odobrene knjige. U praksi se raspisuje natječaj za knjige iz pojedinih predmeta.

Bottaijeva »karta škole«, kako smo je prikazali u glavnim potezima, zamišljena je upravo kao osnova ili matica ostalim posebnim zakonima za pojedine škole, koji će se moći prema stečenim iskustvima s vremenom i korigirati, a da se ne dira u samu osnovu. Stoga se u ovoj karti ne nalaze mnoge pojedinosti, koje bi naše nastavnike zanimale jer će se one nalaziti u posebnim zakonima, koji se sada izra-

duju, da uzmogne čitava nova reforma stupiti na snagu slijedeće godine.

Čitavu tu reformu provija jedan duh i jedan cilj: stvoriti jedinstven tip talijanskog građanina u duhu fašističke doktrine, dati školi određenu funkciju u aparatu fašističke države. »Škola, GIL i GUF (Gioventu Universitaria Fascista) tvore jedinstven instrumenat fašističkoga odgoja« veli karta škole. Škola, državna vlast, stranka, sve su to organi jednoga organizma. U cijelom nacrtu ističe se humanizam, nacionalni princip, metode radne škole (i film i radio u službi škole), a konačnom cilju ima da služi neprestana selekcija i diferencijacija. Kad se pomisli, da se u Italiji praktičira, da se i za namještanje i unapređenje u državnoj službi provode natječaji s uvijek novim ispitima, onda se može računati s poprečno dobrom spremom talijanskih činovnika.

Povodom objavljivanja nove školske reforme izašla je u Italiji već prilična literatura o novoj talijanskoj školi, a najkompetentniji joj je komentar dao sam ministar Bottai u knjizi **La carta della scuola** (Milano 1939), u kojoj je skupio sav svoj zakonodavni i publicistički rad na školskim pitanjima.

V. Š.

Razno

Za reformu profesorskih ispita

Da srednjoškolski suplenat stekne stalnost u službi, nije dovoljno, kako je to nekad bilo, da služi izvjesno vrijeme pa da već time dobije automatski priznanje stalnosti. Kako je poznato, propisano je kod nas da se diplomirani apsolventi filozofskog fakulteta poslije najmanje dvije godine suplentskog rada podvrgnu posebnim „profesorskim ispitima", koji su utvrđeni Pravilima od 30. IX. 1931., S. n. broj 35449, od Ministarstva prosvjete u Beogradu, kao dopuna zakona o srednjim školama.

Ti ispiti, koji su bez sumnje težak teret za kandidate, sačinjavaju jednu formalno i stvarno neuspjelu instituciju, kako ćemo odmah pokazati. Prije svega: iz propisa (Pravila o polaganju profesorskih ispita) nikako nije jasno koja je zapravo svrha tim ispitima. Tu član 1 glasi: „Za ispitivanje kandidata koji žele (!) polagati profesorski ispit postoje u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani stalne ispitne komisije." Čini se dakle da su

ti ispiti zbog kandidata koji ih „žele" polagati. Dalje se raščlanjuje organizacija ispitne komisije (čl. 2—8), a zatim se prelazi na dužnosti kandidata (čl. 10—28). Te dužnosti nijesu malene. Najprije treba da je radio kao suplent u školi *najmanje dvije godine* (čl. 10). Zatim je kandidat dužan izraditi *duži domaći sastav* na osnovi dobrog poznavanja stručne literature ili može mjesto toga predati kakav oveći štampani naučni rad (čl. 12—14). Ako mu se pismeni rad odobri, pripušta se kandidat na *opći ispit*. Tu se od njega traži da odgovara usmeno iz — osam predmeta, a ispit traje najmanje dva sata (čl. 19). Ako kandidat na tom ispitu sretno prođe, može da se podvrgne *stručnom ispitu* (čl. 20). Najprije mora da pred ispitnom komisijom održi *školsko predavanje* iz jednog od glavnih predmeta svoje struke u jednoj srednjoj školi. Ako komisija nađe da predavanje nije bilo dobro, kandidat se neće pustiti da dalje polaže stručni ispit (čl. 23). Ali ako prođe i ovu opasnost, onda smije da polaže *pismeni ispit* izrađujući jedan klauzurni zadatak. I ovdje može kandidat, ako ne zadovolji, da bude odbijen od daljeg polaganja ispita. U slučaju uspjeha smije sada naš sretnik da se daje usmeno ispitivati „iz sviju predmeta izabrane grupe, koje propiše Ministarstvo prosvjete" (čl. 26). Ovaj ispit obuhvata, prema grupi, tri do četiri predmeta. To ispitivanje traje najviše tri sata, a smije se i za kratko vrijeme prekidati, da bi kandidat sve to mogao izdržati (čl. 28).

Ako je netko pri čitanju ovih propisa nehotice pomislio na pravila za postupak pri mučenju, ne može mu se zamjeriti, jer je to zaista duševna tortura. Tako možemo i shvatiti humani propis, da se „nastavnice u drugom stanju" ne smiju pripustiti ovim ispitima (čl. 15, slovo g).

Tajna svrha ovog ispitivanja imala bi možda biti da se odredi nastavnička sposobnost kandidata poslije dvije godine školske prakse. Ako je tako, mora se priznati da ovi ispiti, kakvi su sada, ne mogu udovoljiti toj svrsi. Da samo letimice pokažemo na neke loše strane:

Već zahtjev *domaćeg sastava* nije ničim opravdan. Suplenat, koji radi na školi negdje u provinciji, nema odakle da na-

bavi literaturu o predmetu, a nema ni dovoljno vremena da uza svoj školski posao, za koji se on mora savjesno pripravljati, još obrađuje neku domaću temu u stilu naučne rasprave. U isto vrijeme se on mora pripravljati i na usmene ispite iz desetak predmeta. Tko može sve to da savjesno svlada?

Na *općem ispitu* traži se, kako je spomenuto, znanje iz osam predmeta, od kojih imaju svezu sa školskom praksom samo dva: metodika predmeta vlastite struke i poznavanje uredbe srednje škole. Ostalo je nepotrebno, bilo što je kandidat o tom bio već drugdje ispitan, bilo što prava svrha ovih ispita toga ne traži.

Zatim je propisano t. zv. *praktično predavanje* iz jednog od glavnih predmeta struke. Ako je kandidat barem dvije godine radio u školi predavajući svoje predmete pod kontrolom direktora, onda se već znade, je li za taj rad sposoban, pa je to predavanje nepotrebno. Ako pak nikad nije tih predmeta predavao, ne može on da pokaže pred komisijom kakvu je vještinu stekao u svojoj praksi.

Poslije predavanja pripušta se kandidat na *klauzurnu radnju*. Tu nije ništa rečeno o tom, kakve imaju da budu zadane teme, osim da su iz stručnih predmeta te da imaju pokazati koliko je kandidatovo znanje. Tako se redovno događa da se po shvatanju ispitivača i po shvatanju kandidata tu zadaju i izrađuju pismeni zadaci jednako kako za diplomski ispit. Sveza sa školskom praksom, s iskustvom kandidata u stručnom radu, posve je izgubljena!

Na *usmenom stručnom ispitu* imao bi kandidat — tako očekujemo — da polaže svoje stručne predmete koje predaje u školi. Ali ni govora o tom. Kandidat ima da izabere jednu grupu predmeta koje je propisalo ministarstvo prosvjete (čl. 26). A te se grupe (čl. 27) ne slažu ni s kandidatovom diplomskom grupom predmeta ni s grupom predmeta u srednjoj školi. Među ostalim predmetima se tu navodi i astronomija, pa teorija saznanja, pedagogija, etika, dakle predmeti koji se u srednjim školama ne predaju. A ipak se kod ocjenjivanja usmenog stručnog ispita ima uzeti u račun je li kandidat „pokazao dovoljnu i pouzdanu stručnu spremu iz svih predmeta stručne grupe *u*

obimu propisanih programa" (čl. 29). Dakle se i u ovim Pravilima — sasvim neočekivano — priznaje da se kandidat ima ispitati iz stručnih predmeta u granicama nastavnih programa! Ako je tako, s kojim se opravdanjem traži od kandidata ispit o predmetima kojih nema u srednjoj školi ili znanje koje prelazi obujam nastavne osnove izvjesnog predmeta?*

K tome dolazi i to da mnogi kandidati služe u zavodima gdje svojih predmeta ni ne mogu predavati, jer su to zavodi druge vrste; ili služe u srednjim školama gdje im direktor — zbog „potrebe nastave", tj. zbog obzira na starije profesore — ne dopušta da predaju svoje stručne predmete ili im toga zbog drugih razloga ne može dopustiti. Poznati su nam slučajevi gdje je suplent s filozofskom diplomskom grupom predmeta morao predavati gramatiku i muziku na građanskoj školi, ili gdje je suplent s filologijskom gupom morao da predaje fiziku i matematiku. I u zavodima gdje se predaje t. zv. filozofijska propedeutika (psihologija i logika) ima direktora koji ove predmete radije daju filologu ili historičaru negoli stručnjaku suplentu. Eto, to je razlog zbog kojega kandidati često nemaju prilike za školsku praksu iz vlastitih predmeta, a na profesorskim ispitima se to pretpostavlja To se pretpostavlja stvarno — inače nema smisla zahtjev da su najmanje dvije godine radili u školi — a i formalno. Izrijekom se veli u pravilima da kandidat ima priložiti molbi za pofesorski ispit »uvjerenje od direktora škole u kojoj radi, da je kao suplent, odnosno nastavnik, radio najmanje dvije godine« i „da je predavao *svoje* predmete" (čl. 15. slovo v). To znači da se kandidat ne može pripustiti na profesorske ispite, ako ne može prinijeti dokaz da je predavao predmete svoje struke. Koliko je god logičan ovaj zahtjev, nije nam ipak poznat ni jedan slučaj, da bi kandidat bio odbijen od ispita, jer nije imao tog uvjeta. Tu su dvije mogućnosti: direktor je

---

* Naknadno doznajemo od upućene strane da gornja interpretacija člana 29 nije ispravna, jer da se tu misli na programe, kojima se određuje obujam ovih ispita, koje programe je ministarstvo imalo namjeru da propiše, ali do toga nije nikada došlo. Tako bi se tu radilo o „propisanim programima«, koji uopće nijesu propisani, a ne o programima koji su propisani za predmete srednje škole. Neka to shvati tko može!

kandidatu ispostavio lažnu svjedodžbu, samo da bi se formalno udovoljilo zahtjevu Pravila, ili je kandidat bio pripušten ispitima bez te svjedodžbe, jer predsjednik komisije nije imao srca da kazni kandidata zbog nečega čemu on nije kriv. Tim su, dakako, ti ispiti, koji se osnivaju na školskoj praksi, postali besmisleni. A tko je kriv, što kandidati nemaju prilike da predaju svoje stručne predmete? Prije svega oni koji šalju mlade nastavnike u zavode gdje nema tih predmeta; to ne može da koristi ni zavodu ni kandidatu. U zavodima gdje se predmeti kandidatove struke predaju krivi su direktori ako ih ne daju kandidatu. Oni su dužni to učiniti: „Direktori srednjih škola i srednjih stručnih škola *dužni su* davati kandidatima za profesorski ispit da predaju predmete svoje struke najmanje u po jednom razredu" (čl. 11); na ovome se i osniva zahtjev da direktor pismeno potvrdi da je kandidat dvije godine radio i predavao svoje predmete. Dakako, pretpostavlja se da je suplent namješten na zavodu gdje ga trebaju.

Čini se da je dovoljno objašnjeno kako je ova uredba o profesorskim ispitima ne samo prevelik teret za kandidate, već je ona i bez koristi za nastavu. Ovim se ispitima ne može raditi o tom da se provede selekcija među ljudima koji su bez stručne spreme pušteni u neko zvanje samo onako „na pokus". Kandidati su se najmanje četiri godine bavili svojim stručnim predmetima na sveučilištu, njihovo je znanje ispitano i utvrđeno diplomskim ispitima, a učili su i pedagogiju. Kazat će se: to je bila tek teoretska priprava, a školska praksa je nešto drugo. Dobro je. Školsku praksu su oni mogli da nauče za vrijeme od dvije godine radeći sami i hospitirajući kod starijih nastavnika. Pritom su bili kontrolirani i upućivani od direktora zavoda. Kako je poznato, direktor nije samo administrativni činovnik koji odgovara za red i vršenje propisa, nego se računa s tim da je on, na osnovi svoje pedagoške prakse, više nego drugi sposoban da nadgleda metodički rad mladih nastavnika, pa se to od njega i traži. U tu svrhu on pohađa nastavnike pri radu, sluša „ogledna predavanja" i o svemu tome izvješćuje višu vlast. A inspektori ili bilo koji izaslanici prosvjetne vlasti imali bi također biti sposobni da kontroliraju i direktore i nastavnike ne

samo zato da o njima povoljno ili nepovoljno izvijeste, nego i za to da ih, na osnovi vlastitog iskustva i svega što su u zavodu opazili, prijateljski upute kako će ispraviti neke nedostatke. Tako se o praktičnoj spremi mladog nastavnika opažanjem kroz dvije godine novicijata *može* stvoriti pouzdan sud.

Iz svega proizlazi u najmanju ruku to da profesorski ispiti, kakvi su danas, ne vrijede, te ne preostaje nego da ih ili ukinemo ili reformiramo. Razmotrit ćemo ukratko prvu mogućnost. Posve ozbiljno držimo da se ti zlosretni ispiti mogu slobodno *ukinuti*, a da nastava pritom ništa ne bi trpjela. Da se izbjegne kakovom razočaranju o praktičnoj sposobnosti ovog ili onog nastavnika (takovih slučajeva ima uza sve što su položeni bili profesorski ispiti!), trebalo bi pripravu za nastavničko zvanje drugačije organizirati nego je to danas, tako da bi kandidat mogao steći praktičnu sposobnost za svoj rad još za vrijeme sveučilišnih studija. To bi se postiglo upoznavanjem didaktičnih metoda za pojedine stručne predmete i praktičnim radom u srednjoj školi koja bi služila kao vježbaonica. Kako je poznato, ovo se već otprije tražilo, raspravljalo se o tom u našemu Filozofskom fakultetu, izrađivali su se statuti za jedan Pedagogijski institut koji bi omogućio takovu pripravu kandidata za nastavničko zvtnje, ali se ta korisna zamisao zbog različnih razloga nije mogla dosad ostvariti. Nadamo se da će to sada, u sređenijim prilikama našeg narodnog života, biti lakše provesti. Da li će zbog toga trebati produžiti vrijeme studija ili će se bez produženja tražiti manje teoretskog znanja od takovih kandidata, to je tehničko pitanje. Kada to jednom bude uređeno, moći će Filozofski fakultet našeg sveučilišta da bolje odgovara svom dvostrukom zadatku: da služi čistoj nauci i da sprema za praktično zvanje. — Kad je već riječ o reformi fakultetskih studija, bit će korisno još nešto napomenuti. Da se izbjegnu uzaludni napori pojedinaca koji nijesu za izabranu struku ili za odabrano zvanje, pa da se izbjegne i hiperprodukcija neupotrebljivih intelektualaca, sa svim teškim socijalnim posljedicama, potrebno je da se uvede selekcija još prije upisa u fakultet, na osnovi psihologijskog ispita sposobnosti. Takovi ispiti sposobnosti za akademska zvanja obvezatni

su u nekim naprednim zemljama i provode se s najboljim uspjehom.

Uz naznačene uvjete bi se zahtjevu što sposobnijih nastavnika najbolje udovoljilo, pa bi to pitanje bilo riješeno bez ikakvih posebnih profesorskih ispita, koji, ovakovi kakvi jesu, nikako ne koriste nastavi, a zadaju neprilike i kandidatima i ispitivačima. Kako pak spomenute pretpostavke — selekcija kod primanja na sveučilište i pedagogijski zavod s vježbaonicom — nijesu još ostvarene, trebalo bi misliti na to, na koji bi se način profesorski ispiti, kao provizorno nužno zlo, mogli *reformirati* u smjeru da od njih bude barem nekakva korist. O tom samo nekoliko napomena:

1. Svrha tih ispita imala bi biti ocjena praktičnih sposobnosti nastavnika poslije dvije godine rada u zavodu gdje je poučavao predmete svoje struke.

2. Ispiti se imaju ograničiti na građu koju traži za te predmete nastavni program za srednje škole. Osim toga imao bi kandidat da pokaže i poznavanje pomoćne literature za svoju struku. On bi trebao da pozna i različite školske knjige svojih predmeta te da ih umije kritički ocijeniti na osnovi nastavničkog iskustva.

3. Nema se tražiti od kandidata nikakav domaći sastav ili naučni rad.

4. Klauzurnom radnjom dala bi se kandidatu mogućnost da mirno i sabrano pokaže svoju nastavničku zrelost. Tema ove radnje ima biti u svezi sa školskim radom. Ovaj zadatak ima da ocijeni osim predmetnog stručnjaka još i pedagog.

5. Praktični dio ispita, predavanje, imao bi da pokaže metodičku stranu i didaktično-pedagogijsku spretnost kod školskog rada. Ali treba imati na umu da kandidat sasvim drukčije radi sa svojim đacima, a bez nazočne komisije, pa to smanjuje ispitnu vrijednost takog predavanja. Stoga će biti dovoljno da se mjesto predavanja uzima u obzir mišljenje, koje je o toj kandidatovoj sposobnosti stvorio direktor zavoda na kome služi kandidat. Samo u slučaju da je direktor ocijenio kandidata nepovoljno, može se kandidatu dati prilika da ispitnim predavanjem pokaže što umije.

6. Ako kandidat na tim ispitima ne pokaže dovoljno sposobnosti, a od svog je direktora povoljno ocijenjen, ocjena ispita ne bi smjela imati nikakovih teških posljedica za kandidata.

Na taj bi se način — ako već mora biti ovakih državnih ispita — barem u prosvjetnoj struci glavni nedostaci dosadašnjih profesorskih ispita ublažili i ispravili.

Ramiro Bujas, Zagreb

Nastava pedagogije u ženskim učiteljskim školama

U našoj državi postoje 2 ženske stručne učiteljske škole: u Zagrebu i u Beogradu. Po nastavnom planu i programu od 8. X. 1932. (Ministarstvo trgovine i industrije I. br. 34.205/N) predviđen je za pedagogiju na žen. struč. učiteljskim školama ovaj broj sati: II. raz. 2 sata, IV. raz. 2 sata i V. raz. 4 sata. Ukupno 8 sati. Broj sati za taj predmet daleko je premalen i u tom broju sati ne može se gotovo ništa svršiti. O tom je već pisano i u »Nastavnom Vjesniku« broj 2, za rujan—listopad, pod naslovom »Kako su se sastavljali nastavni programi.« Naročito, ako se usporede te škole sa učiteljskim školama (preparandijama), gdje se pedagogija (sa svim pomoćnim naukama) predaje 26 sati. Toliki broj sati iz pedagogije za žen. struč. učiteljske škole nije moguće odrediti iz dva razloga: 1) jer je to nemoguće zbog preopterećenosti tih škola, a 2) jer nije ni potreban toliki broj sati kao na preparandijama.

Prije svega treba znati, da su žen. struč. učiteljske škole svakako najopterećenije škole po broju sati uopće. Broj sati za pojedine razrede kreće se od 42—49 sati na tjedan. Od toga otpada oko 30 sati na njihov glavni predmet šivanje i krojenje rublja i haljina i ručni rad, a u V. razredu čak 42 sata. To je jedna od rijetkih škola, gdje učenice imadu čitav dan školu, t. j. prije i poslije podne, osim srijede i subote poslije podne. Prosjek broja sati jest dnevno 7—8 sati, a u neke dane čak i po 10 sati dnevno, t. j. 6 sati prije podne, a 4 sata poslije podne. To su po broju sati svakako naše najopterećenije škole i još k tome — ženske škole. Osim toga, njihov glavni predmet traži vrlo mnogo rada i kod kuće. Po jednoj njemačkoj statistici (Schmidt — Monnard) procenat nervoznosti, glavobolje i besanice jest među učenicama s podijeljenom nastavom (t. j. prije i poslije podne obuka) 30%, dok je kod nepodijelene nastave 21%. A da bude stvar još teža, učenice žen. struč. učiteljske škole polažu dva puta maturu: u IV. razredu opći dio

učiteljskog diplomatskog ispita (predmete), a u V. razredu stručni dio učiteljskog diplomskog ispita (praktično).

Nastavni plan i program iz pedagogije propisan je prije 7 godina (od kada postoje i te novoosnovane žen. struč. učiteljske škole), i on nije dobar, pa bi ga trebalo izmijeniti. Hoću ovdje da istaknem, kako i koliko sati se radi taj predmet u stvari i u realnosti u žen. struč. učiteljskoj školi u Zagrebu t. j. koliko taj predmet ima sati u rasporedu sati, i ako je u nastavnom planu i programu drugačije.

Manjkavost nastavnog plana i programa u broju sati iz pedagogije proizašla je, između ostalog, svakako iz toga, što se učenice tih škola **ne mogu više opteretiti** ni s jednim satom bilo kojeg predmeta opće naobrazbe, pa makar to bila i sama pedagogija, a naročito ne tako i toliko kao učenici učiteljskih škola. Učiteljske škole (preparandije) imadu po planu 26 sati, a žen. struč. učiteljska škola u Zagrebu doduše samo 8 sati pedagogije, ali u stvari 12 sati, a s praktičnim predavanjima i 15 sati, a to je upravo dvostruko više nego je to u nastavnom planu predviđeno. Nastavni plan predviđa za III. raz. 2 sata (opća pedagogija i didaktika), a u stvari se drži (i po rasporedu) 4 sata; za IV. raz. 2 sata (metodika), a u stvari 4 sata; za V razred 4 sata (školska praksa praktična predavanja), a u stvari još 2 sata uglednih (uzornih) predavanja nastavnica i nastavnika u I. polugodištu, odnosno 3 sata pokusnih predavanja učenica u II. polugodištu, dakle ukupno 7 sati. Pedagogija se predaje dakle na žen. struč. učiteljskoj školi u Zagrebu 15 sati (mjesto 8 po nastavnom planu), a tako se to radi već drugu godinu, u sporazumu i po odobrenju školskih vlasti u Zagrebu. Ako se uzme u obzir da hrvatski jezik ima 8 sati (I_2, II_2, III_2 i IV_2 dakle kao pedagogija po programu, a za polovicu manje nego u stvari, onda to nije malo. Posljedica toga jest, da se uči i psihologija I. polugodište u III. razr. (kako je uopće zamisliva pedagogija bez toga predmeta?) i povijest pedagogije u V. razredu, i ako nije u nast. programu predviđeno. Osim toga didaktika i metodika imadu u glavnom isti broj sati kao i na učiteljskim školama. Uči se metodika njihovog glavnog predmeta (šivanje, krojenje i ručni rad), i ako je nema u programu (kao najveći apsurd čitavog programa!) Osim toga, učenice V. razreda, koji je sasvim praktičan i uz 42 sata šivanja i krojenja postoji još samo 4 sata školske prakse (ostala 3 sata, praktična predavanja, idu na štetu šivanja i krojenja), čuju barem desetak uglednih predavanja svojih nastavnica o tom, barem 35 svojih pokusnih predavanja na godinu, imadu po 1 sat na tjedan teoretske pripreme za taj predmet i ta predavanja i po jedan sat kritike i debate o predavanjima, koja su se taj tjedan održala.

I još jedan apsurd današnjeg nast. plana iz pedagogije. Učenice V. raz., i ako imaju pedagogiju (školska praksa, praktična predavanja, kritika i referati), ne dobivaju u konačnoj svjedodžbi V. razreda ocjene

iz toga predmeta, već im ostaje kao zadnja ocjena ona iz teoretskog dijela općeg diplomskog ispita u IV. razredu. Ostavljam na razmišljanje, da li je važnije teoretsko znanje ili praktično djelovanje u tom predmetu, kako god se odlučili, to nije zgodno iz 2 razloga: 1) sve što se uči, treba da se i ocjenjuje, a naročito praktično predavanje buduće učiteljice, kao najvažnije u svemu uzgojnom i obučnom djelovanju i 2) zbog samog nastavnika i samog predmeta. Prema tome, treba unijeti u novi nast. plan, da učenice te škole po svršenom V. raz. dobivaju ocjenu iz njihovog praktičnog pedagoškog rada, t. j. predavanja onoga, što će i kako će to raditi kasnije u praksi i u životu.

Kao profesor pedagogije radim na žen. struč. učiteljskoj školi u Zagrebu po **ovom** programu. A u novi plan i program za pedagogiju trebalo bi unijeti ovaj broj sati i ovakav program kako se to radi na Drž. ženskoj stručnoj učiteljskoj školi u Zagrebu već drugu školsku godinu i u praksi se pokazalo kao najbolje. Svakako daljnje povišenje broja sati, makar i toga predmeta, ide na štetu odmora i zdravlja učenica, a to nije također pedagoški.

Ivo Ladika, Zagreb

Teorija i praksa u nastavnim programima

U Ženskoj stručnoj učiteljskoj školi u Zagrebu propisana je knjiga **Dra Pirca: Higijena** kao udžbenik. U izdanju od 1933. godine na str. 174. piše: »Po pravilu neka obuka traje samo dopodne i opseže **na tjedan najviše 30 školskih sati. . .**«

Rasporedi sati pojedinih razreda spomenute škole pokazuju međutim slijedeće. Prvi razred ima **41,** drugi **44,** treći **43,** četvrti **49,** a peti **46,** sati sedmično ili poprečno prvi 6,8, drugi 7,3, treći 7,2, četvrti 8,2, a peti 7,7 sati obuke dnevno. Ovo je nekih 50% više od gornjeg dopuštenog maksimuma. **Školski radni dan s 8 do 10 sati obuke** nije rijetkost. Ima ih **53%!**

Učenice ove škole moraju dakle i 10 sati dnevno provesti u školi. Osim toga srednje talentirana i srednje ambiciozna učenica provodi barem još 4 do 5 večernjih sati kod kuće u učenju ili ručnom radu. Ovo dvoje zajedno daje upravo apsurdan broj od **15 sati dnevnog rada.** Ako sada još učenica podalje stanuje, onda joj za spavanje, kao jedini odmor, preostaje poprečno jedva 6 sati. Ovaj se račun potpuno slaže sa činjenicama, koje sam mogao utvrditi kod nekoliko ispitivanih slučajeva.

Većina je učenica u dobi između 14 i 19 godina, kada bi u interesu razvoja i zdravlja morale spavati i više od 8 sati dnevno. Ovo

je eto potpuno nemoguće, jer se sastavljači nastavnog programa ženske stručne učiteljske škole nijesu ni najmanje osvrtali na to, hoće li biti moguće bez štete po zdravlje taj program svladavati. Ovo se i osvećuje: U jednom razredu ove škole je broj učenica, koje nose naočari, za samo jednu godinu dana **porasao za čitavih 150 posto**! Bojim se da bi temeljit liječnički pregled pokazao i u mnogom drugom pogledu slične rezultate. Sasvim točno veli citirani udžbenik na str. 139.: »Čovjek, ako hoće, može se naučiti da malo spava. Ali to ipak škodi živcima«.

Ne obazirući se, kako u odgojnom pogledu djeluje na učenice razlika između teorije u knjizi i prakse u rasporedu sati, valja konstatirati, da na potrebni odmor nije doista nitko mislio. U vrijeme, kada se odrasli manuelni radnici tuže, da im je 8 sati dnevnoga rada previše, trebalo bi se pobrinuti i za to, da se ni učenice srednjih škola ne sile na prekomjeran rad.

I u ovom pogledu treba nastavni program za ženske stručne učiteljske škole iz temelja popraviti.

B. M.

Izdaje: Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora. Uređuje: uređivački odbor. Odgovorni urednik: Dr. Ante Cividini, dir. u m., Škrlčeva ulica 18. — Tiskara Ivan Rast, Radićeva ulica 30.

NOVE ODOBRENE KARTE KONTINENATA

AZIJA od Jurasa Ive prof. Fiz. pol. karta. vel. 205|200 cm. Mjerilo 1:6 mil. Odobrena od Min. prosvjete Sn. br. 9033 od 29 IV 1937 Na platnu sa štapovima Din. 450·—

EUROPA od Juras I. prof.-Dr. Bohinec V. prof. Fiz.-pol. karta vel. 124|180 cm, Mjerilo 1:3 mil Odobrena od Min. prosvjete IV br. 8499 od 31 VII 1939 Na platnu sa štapovima Din 450·—

SJEVERNA AMERIKA od Jurasa I prof.-Dr. Bohinec V. prof. Fiz.-pol. karta. Vel. 180|120 cm Mjerilo 1:8 mil. Odobrena od Min. prosvjete IV br. 7133 od 11 VII 1939. Na platnu sa štapovima Din. 450.—

AUSTRALIJA od Juras I. prof.-Dr. Bohinec V. prof. Fiz.-pol. karta. Vel. 180|120 cm. Mjerilo 1:8 mil. Odobrena od Min. prosvjete IV br. 10779 od 18 VIII 1939 Na platnu sa štapovima Din. 450·—

JUŽNA AMERIKA od Juras I. prof.-Dr. Bohinac V. prof. Fiz.-pol. karta. Vel. 180|120 cm. Mjerilo 1:8 mil. Odobrena od Min. prosvjete IV br. 10798 od 18 VIII 1939 Na platnu sa štapovima Din. 450·—

AFRIKA u pripremi.

ZIDNI ZEMLJOVID KRALJEVINE JUGOSLAVIJE sa ucrtanom granicom Banovine Hrvatske od Gavazzi-Juras. Vel. 152|128 cm Mjerilo 1:600.000. Odobren od Min. prosvjete Sn. br. 17290 od 13 VII 1936. Na pl sa štap. Din. 320.—

BALKANSKI POLUOTOK od Franović-Gavazzi. Fiz.-pol karta. Vel. 160|190 cm, Mjerilo 1:800,000 Na platnu sa štapovima Din. 250

Ove karte izašle su u nakladi

Knjižare ST. KUGLI, Zagreb, Ilica 30